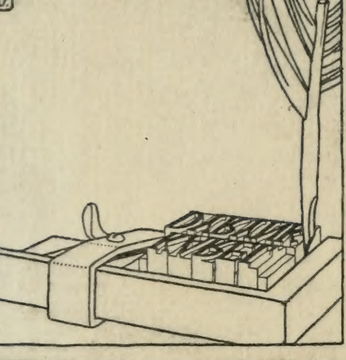
KRÁSNÁ
KNIHA,
JEJÍ
ÚPRAVA

Milému kolegovi Františku Krausovi
jako projev upřímného přátelství

věnuje

Dne 4. listopadu 1909.

Karel [illegible]

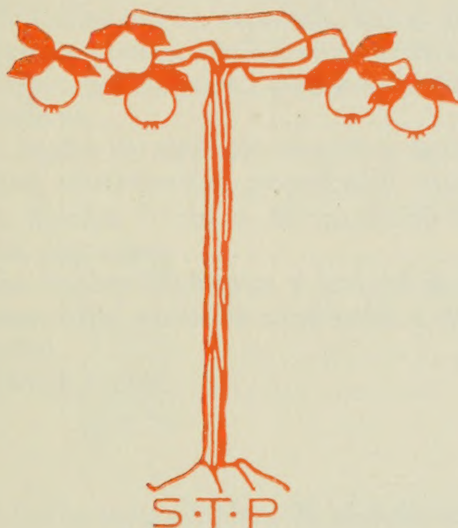
KRÁSNÁ KNIHA
JEJÍ TECHNICKÁ ÚPRAVA

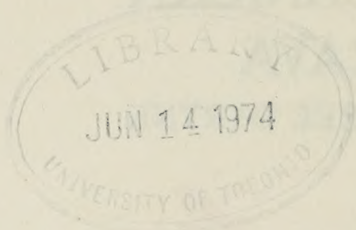
PŘÍTELI VOJT. PREISSIGOVI VĚNUJE AUTOR TUTO KNIHU

KRÁSNÁ KNIHA
JEJÍ TECHNICKÁ ÚPRAVA

NAPSAL KAREL DYRYNK

SPOLEK TYPOGRAFIA
V PRAZE

LIBRARY
JUN 14 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

OBSAH Str.:

Za text knihy jsou přidány 24 ukázky stránek titulových i textových z pečlivě upravených knih, a připojen seznam děl, z kterých stránky ty jsou vyňaty.

poslední době věnuje se více pozornosti zevnějšku knihy, a vyšla již řada českých hnih, na jichž úpravě jest zřejma snaha, aby krásný obsah podán byl ve krásném rouše. Avšak často se při této snaze klopýtne přes požadavky ryze technické, které mají v knihtisku právě tak důležitý význam, jako v kterémkoliv jiném řemesle; máme tedy několik knih umělci krásně vypravených, ale většinou jsou v základě chybny, jsouce „špatně udělány“, což je velkou vadou u práce umělecko-ŘEMESLNÉ. Vada ta vyplývá z celkových poměrů: umělec nezná do podrobností technické požadavky a možnosti knihtisku, a knihtiskař jich nedbá i když je zná — což nebývá vždycky — neboť jimi se jeho práce zdržuje a zdražuje.

Chtěje této bezradnosti poněkud odpomoci, napsal jsem několik kapitol, stručně probírajících všecky složky knižní úpravy s hlediska knihtiskaře-řemeslníka, a snažil jsem se ukázati, které asi jsou technické požadavky, kladené na dobře řemeslně upravenou knihu. Nejsou to přesná pravidla ani pravidla absolutní; úprava krásné knihy je cosi jemného, co nelze změřit ani zvážit — krásu knihy spíše vycítíme. Lze však udati určité poměry jed-

notlivých složek, postup řešení úpravy, jakési hranice, mimo něž radno být velmi opatrným.

Interesujícím se neodborníkům chtěl jsem knihou podati vodítko pro hlubší posouzení knižní úpravy a příručku, která by jim umožnila žádati řemeslně dobrou práci a kontrolovati její správnost. Odborníkům pak ukazuji důležitost řemeslných podrobností, na cenu dobré, svědomité a pečlivé práce; který sazeč dovede vypraviti dobře a správně krásnou knihu, dovede také upraviti krásný tiskopis akcidenční, neboť obojí spočívá na tomtéž základě: účelnosti, využití krás materiálu, vzájemné souvislosti jednotlivých složek úpravy.

Ke knize připojeno několik ukázek z krásných knih. Nejsou všecky dokonalé, spíše jsem volil charakteristické ukázky různých úprav. Vytržením z celku setřena jich původní krása, nepůsobí plným a neporovnatelným dojmem, který nás uchvátí, probíráme-li se jednotně, slohově upravenou knihou. Ale i jako jednotlivé strany mají pro odborníka — a snad i pro laika — svůj význam.

Snažil jsem se též, aby kniha byla upravena dobře řemeslně, což je samozřejmé u knihy, jednající o technice knižní úpravy, aby byla ukázkou správně v úzkých mezích řemeslných vypravené knihy. Dyrynk.

niha hraje v životě kulturního člověka důležitou úlohu. Jest jeho učitelem, jeho rádcem a přítelem, provází jej od časného dětství až do pozdního stáří; kniha podává myšlénky duchů dávno uhaslých a zachová i naše, je to „loď, která má budoucím dobám donésti náš nejcennější statek, náš odkaz, všecko, co dovedli jsme vyrvati času a jeho zlobě". Má tedy jistě větší cenu a důležitost, než mnohé z věcí, kterými se obklopujeme, a přec jejímu zevnějšku nevěnuje se ani část péče, s kterou vybírá a upravuje se nábytek, nářadí a jiné předměty, nemající této vnitřní, duchovní hodnoty. Nespokojíme se, vyhovuje-li vása pouze svému praktickému účelu; žádáme aby kromě toho měla i krásný tvar, který by byl rozkoší oku. Na knize toho nežádáme, a je pozoruhodno, že lidé jevící vytříbený vkus na př. pro zařízení bytu, lhostejně vezmou do ruky knihu ploché, bezvýrazné, ba často hrubé výpravy, aniž by jí v nejmenším byl urážen jich krasocit. S vybraným vkusem a s porozuměním posoudí tvar a výzdobu židle či skříně, ale nevycítí, že „skvostně upravená a bohatě illustrovaná" kniha není se vší tou svojí nádherou ještě knihou krásnou.

Snad právě proto, že kniha stala se příliš denní potřebou, nevěnujeme větší pozornost její úpravě, ač zase jiným předmětům každodenně užívaným jen právě proto dáváme vkusný tvar. A má-li krásnou formu sklenice, nůž, kalamář, tím spíše by tomu tak mělo býti u knihy veršů či belletrie, kterou béřeme do ruky, abychom si zpříjemnili chvíli oddechu. Duševní požitek je pak doplněn vnější krásou knihy, je dokonalejší, ucelenější, intensivnější, dojem psychický slučuje se s dojmem fysickým. Již dotek vláčného ručního papíru jest příjemný, krásné, sytě černé typy měkce leží na drsné ploše bílého neb slabě zabarveného papíru, dekorativné illustrace, s písmem harmonické, neruší, spíše doplňují illusi, slohová výzdoba vkusně doprovází text a osvěžuje stránku. Dojem, jejž vyvolávají některé takto vzácně upravené knihy, je téměř hudební; vše je zladěno na jeden tón, vše směřuje k témuž cíli: zdokonaliti duševní požitek, zvýšiti jej a dodati mu plnosti.

Ale k tomu je třeba úpravy hlubší, promyšlené, nestačí opatřit knihu barevnou obálkou, řadou illustrací, bohatými záhlavími a konečnými vignetami; musí býti věnována největší péče papíru, písmu, formátu, sazbě, výzdobě, tisku. Všecky tyto složky nejen že musí býti

vhodně zvoleny, aby souhlasily s obsahem knihy, ale musí se i vzájemně vázati, vyplývat jedna z druhé a doplňovati se v celek. Jediný rušivý tón zničí všecku harmonii a vznikne kniha neladná, neurovnaná.

Prvky, z kterých sestává zevnějšek knihy, jsou: papír, písmo, potištěné a prázdné plochy; doplněny mohou býti výzdobou a illustracemi. Veškerou knižní úpravu tvoří různě kombinované poměry těchto prvků, a kombinací může býti mnoho. Z uvedených složek komponujeme knihu jako kterékoliv dekorativní dílo tak, že vycházejíce z jejího účelu, snažíme se působiti především krásou materiálu.

V základě jest možna dvojí úprava knihy: francouzská, která jest volná a malebnější, a anglická, přísnější, uzavřenější. Úprava první připouští mnohem volnější uspořádání knihy, užívá papírů hladších, písem slabé kresby, řádek proložených; illustrace — často provedené tónovým dřevorytem — bývají kresleny volně, neuzavřeny do čtverhranu, a mnohdy jsou vypuštěny do prázdného okraje papíru. Záhlavní a konečné vignety zřídka jsou uzařené formy, okraje papíru ponechány široké — vůbec celá kniha je držena světle. Kniha francouzská působí svižností a elegancí svých stran. Úprava ta je pokračováním vývoje dosavadní knihy;

snaží se ji napodobit (ne však právě zdařile) naše „skvostně vypravená" díla illustrovaná. Druhý způsob knižní úpravy — anglický — jest méně malebný, ale výraznější a uzavřenější, přimyká se těsněji ke knize. Když se dospělo k poznání, že se knižní úprava octla na scestí, bylo v Anglii navázáno na vzorné práce středověkého umění písařského a knětlačitelského, a anglický směr v moderním knihtisku je dalším vývojem oněch středověkých forem. Upotřebuje papíru drsného povrchu, písem silnější kresby, vidí největší půvab knihy ve krásném typu; illustrace přizpůsobuje čtverhranu knihy, záhlaví a špičky kreslí ve tvaru klidnějším, často uzavřeném, zdobí rád bohatými iniciálami a dbá přísné stylovosti. Strany jsou uzavřenější, světla je méně, illustrace a výzdoba pojí se těsněji s textem. Tato úprava nabývá v poslední době půdy i ve Francii.

Ale nechť úpravíme knihu jakkoliv, vždy třeba dbáti, aby jednotlivé části úpravy spolu souvisely. Při komponování uvážíme nejprve obsah díla a jeho účel; dle toho volíme písmo a určíme formát. Pro lyrické verše se hodí typy slabé, něžné kresby, básně sociální neb pod. budou z energického, silného písma; průvodce neb příručka bude menšího formátu než cestopis. Dle písma vybéřeme papír: písmo tahů

jemných žádá papír hladký, písma výrazná papír drsnější; kniha malého formátu bude mít papír slabší a méně drsný a naopak. Dle složek dosud určených řídí se velikost sazby v poměru k ploše papíru. Strana ze slabého písma vyžaduje širších prázdných okrajů a opačně, a velká kniha může být plnější než malá. Postavení stránek na papíře se řídí dle obsáhlosti knihy: čím silnější kniha, tím dále ze hřbetu jsou stránky posunuty. Výraznost illustrace a výzdoby je závislá na síle písma — ač výzdoby není v krásné knize nutně třeba; Angličané mají prostě vypravené knihy, vzbuzující dojem čisté, harmonické krásy pouze správnými poměry tří základních složek: písma, papíru a postavení stran na papíře. Rovněž illustrace má s knihou i vnitřně souviseti, svojí silou a kresbou. Nemusí vždy znázorňovat děj v knize líčený; existují knihy, kde obraz neváže se dějově s textem, ale vyjadřuje totéž duševní hnutí, vzbuzuje týž duševní dojem, jako literární obsah knihy. Umělecký požitek z takové knihy je při své složitosti ucelený a nanejvýš dokonalý, neboť nijak nepoutá fantasii.

Takovým postupem, složku za složkou, řešíme veškerou úpravu knihy, a tak vzájemnou souvislostí všech knižních prvků dosáhneme působivé ucelenosti a slohovosti. Vše, každou

podrobnost úpravy, luštíme dle jednotného plánu, nic nesmí banálně vynikat, vše zladíme na jeden tón, ztlumíme, aby dominoval vlastní obsah knihy: její myšlénka. Tak nabude každá kniha i úpravou individuelního výrazu a bude se lišiti od knih jiných. Snažme se, by v zevnější formě knihy zrcadlil se její vnitřní obsah, čímž ji zbavíme jednotvárné všednosti výrobku továrnicky prováděného a dodáme jí osobitosti. Tak vznikne krásná kniha jako krásný předmět umělecko-řemeslný.

Lze však upravit vkusně i běžné knihy, nečinící nároků na název krásné knihy. I takové levné knihy mohou a mají být pěkně upraveny. Zvolíme dobrý, ne drahý papír drsného povrchu, stránky vysadíme správně řemeslně ze vkusného písma, pečlivě vyšetříme velikost stránky a dobře ji umístíme na papíře. Dáme si záležet, aby řádky titulu byly vkusně řešeny a vysazeny z písma slohového s textem, užijeme záhlaví a špiček z téhož ornamentu — hledíme i za skrovných možností upravit dílko prosté, ale vkusné.

bsahem a úpravou cenná kniha vyžaduje dobrý papír. Požadavek ten jest samozřejmý; kniha vytisknutá na chatrném papíře nejen projevuje neúctu k autorovi, neboť křehký a nepevný papír neuchová na dlouho myšlénky spisovatelovy a nedonese je do budoucnosti, ale také pečlivou úpravu znehodnotí takovýto papír, který předem již vylučuje delší trvání knihy. Kdežto papír vyrobený z dobré látky zaručuje knize trvanlivost, dodává jí jakési solidnosti a svojí krásou — krásou materiálu — zvyšuje příznivý dojem celku.

Dobrý a trvanlivý papír vyrábí se z tkanin, nejlépe z lněných hadrů; ač továrny dnes již hotoví dobré papíry i ze slámy, bambusu, konopí a z vláken jiných rostlin. Papíry z dřevité buničiny bývají lehké, často na pohled velmi pěkné, ale působením světla a vzduchu rychle žloutnou a stávají se křehkými. Buďme tedy při volbě opatrni a dejme raději vyzkoušeti papír, jehož chceme upotřebiti; na tiskopisy trvalejší ceny nebeřme papír, ve kterém je obsaženo dřevo u větším množství.

Dobrý papír z hadrů, který neobsahuje buď žádné nebo jen skrovně přísad (mastku, křídy a pod.), je poměrně průsvitný; z toho důvodu

bývá silnější. Ale papír zas příliš silný, silnější než je k zamezení průsvitnosti tisku třeba, je neohebný a při obracení nepříjemně tvrdý. Na takovém kreslicím papíře tisknutá kniha působí vtíravým dojmem přehnané modernosti. Ovšem kniha většího formátu nutně vyžaduje papír silnější, než kniha malá; právě tak hrubší typy lépe se vytisknou i čtou na papíře silném, a drobné, jemně kreslené písmeny na slabším papíře.

Křídově bílý papír kontrastoval by příkře s typy černou barvou vytisknutými a oslňoval by poněkud zrak. Proto k zmírnění té protivy užívá se s oblibou papíru lehce tónovaného zlatově, růžově nebo šedozeleně, šedomodře, papíru slabě zahnědlého a pod. Barva nesmí být příliš vyslovena, ale pouze naznačena, aby byla zřejma pouze při prohlížení proti světlu. Krásně působí a přispěje k jednotnosti výrazu, kde toto vnitřní zabarvení papíru lze uvésti v soulad s myšlenkovým obsahem knihy.

Není čtenáři zvlášť příjemno, když při obracení listů v knize papír chrastí, jakoby byl naškroben — daleko lépe se obracejí měkké, hebké listy papíru nepříliš klíženého, na němž se i snadněji tiskne. Tvrdost a tuhost je vadou mnohých ručních papírů a působí při tisku potíže, nehledě k tomu, že i písmo, typy, značně

se tvrdým papírem opotřebí a otlačí; aby se těmto obtížím častečně odpomohlo, máčí se takový papír před tiskem.

Povrch papíru má vždy odpovídat struktuře písma, a obsahuje-li kniha obrázky, tedy i reprodukční technice illustrací. Oblíben je papír drsného povrchu, který měkce přijímá světlo, neleskne se a tvoří tak příjemné pozadí pro typy i obrázky. Výrazné a silné písmo krásně se odstiňuje od drsného papíru hrubšího zrna, zvlášť je-li k sazbě knihy užito typů většího stupně. Ale písmo drátové kresby se nestejně boří do takového papíru, slabé čáry jsou jako rozmazány; užijeme-li menšího stupně písma, zalévají se očka písmen barvou a tisk je nečistý. Totéž písmo tiskne se však dobře na papíře hladším, na kterém svižné slabé linie čistě vycházejí a elegantně se kladou na papír hladší sice, ale nelesklého povrchu; právě tak drobné typy menšího písma vyžadují povrch méně drsný. Rozhoduje zde i velikost knihy: kvartový svazek může zajisté být tisknut na drsném papíře hrubého zrna, jehož struktura by v drobné knížce překážela. Jsou-li v díle, které máme upravit, illustrace, stává se věc tím složitější. Illustrace rytá nebo kreslená silnými čarami, kde převládají plochy černé a bílé, působí pěkně na drsném, zrnitém papíře.

Aby však plochy byly sytě černé, vyžaduje takový štoček při tisku na drsný papír mnoho barvy, a obsahuje-li jemněji kreslené detaily, zalijí se tyto barvou a neotisknou se čistě. Čím slabší jsou linie kresby, tím hladší musí býti povrch papíru, ač i nejjemnější perokresby lze tisknout na papíře nelesklém, ovšem hladkém. Mřížková a zrnitá autotypie, orthotypie a podobné reprodukční způsoby, u nichž plochy stínové rozloženy jsou v drobné tečky, žádají papírů hladkých. Továrny vyrábějí dnes již dobré, trvanlivé papíry satinované, hladkého, mdle lesklého povrchu, vhodné k tisku těchto reprodukcí, takže není třeba sáhnouti vždy k papíru křídovanému. Na papír s povrchem křídovým se tiskne sice snadněji, obrázek — zvlášť má-li hustší síťku — vypadne efektněji, ale papír ten je křehký a netrvanlivý. K tisku jemných autotypií a barvotisků se ho dosud převážnou většinou používá. Příjemněji nežli křídový papír se zrcadlově lesklým povrchem působí papír s nelesklou vrstvou křídovou, vyráběný v rozličných odstínech. Máme-li tedy upraviti knihu s illustracemi autotypickými a chceme se pokud lze vyhnouti papíru křídovanému, pomůžeme si tím, že text vytisknem na př. na zažloutlém papíře ručním mírně drsného povrchu, a obrázky — vytištěné na nelesklém

papíře křidovaném téhož zbarvení — vložíme do zadu za text nebo jako přílohy mezi listy do textu. Tím dosáhneme přec jakési jednotnosti. Ale kde můžeme, vyhněme se raději vůbec papírům křidovaným.

Papíry ruční i někdy papíry strojové mají nezarovnaný, jako otřepený okraj. Není-li nerovnost přílišná v poměru k velikosti knihy a písma, nepořezává se hotová kniha a volná, měkká linie okraje přispívá k dekoraci. Někdy z praktických důvodů pořízne se i kniha na ručním papíře tisknutá; nerovné okraje totiž poněkud znesnadňují obracení listů.

Ruční papíry mívají průsvitnou, do povrchu listu vhloubenou kresbu, písmeno nebo jinou vodní značku (filigran), a papírna vyrobí na objednávku archy s libovolným znakem, jménem neb letopočtem. Značka povstane tím, že do pletiva síta, v němž z papírové hmoty tvoří se arch, vetkána či vletována je ze slabého drátu kresbička, takže na dotyčném místě je vrstva papíroviny poněkud slabší. Kresba pro vodní značku musí tedy býti jednoduchá a tak upravena, aby z drátku bylo ji lze provésti. V knihách pečlivě upravených se dbá, aby i vodní značka byla v jakési souvislosti s ostatní výpravou. Buď se v ní opakuje motiv, kterým je kniha vyzdobena, nebo je vodní značkou

signum nakladatele, které zároveň otisknuto na stránce titulní a pod. Vodní značka bývá umístěna buď uprostřed stránky, neb v rohu papíru, či pod vytisknutou stránkou — někdy na všech listech, jindy na prvním listu každého archu. Upotřebíme-li papíru s továrním filigránem, dbejme, aby nebyl v knize převrácen; ani to není pěkné, roztrhne-li se značka ve dví přeložením papíru při složení archu.

Cennější knihy pečlivě upravené tisknou se buď na ruční papíry, na dobré papíry strojové, nebo na papíry japonské. Z ručních jsou nejvhodnější poloklížené nebo neklížené papíry holandské i francouzské, vyráběné v krásných barevných odstínech buď pouze z hadrů nebo s přídavkem cellulosy. Starý japonský papír, polohladký, příjemně hnědých tónů, a měkký papír čínský jsou dobrý, trvanlivý a krásný materiál, žádají však zvláštní péče při tisku, jsouce nestejně silné. Pro knihy, které při obsažnosti nemají býti silné, hodí se tenoučký ale pevný a neprorážející papír indický. Na knihy pečlivě upravené, které však nemohou býti tisknuty na poměrně drahý papír ruční, volíme alespoň dobrý papír mírně drsného povrchu, jehož látka neobsahuje mnoho dřeva.

ruhou podmínkou krásné knihy právě tak důležitou jako dobrý papír, je zřetelné písmo krásného řezu. Písmo je základem knižní úpravy, na něm především spočívá její působivost a dojem písmem způsobený je nejryzejší. Jako papír jest i písmo organickou součástí knihy, není jen přídavkem jako výzdoba a illustrace. Prostá knížka, dobře vysazená ze vkusných a správně kreslených typů a čistě vytisknutá na pěkném papíře může být půvabným, krásným dílkem, i když není vyzdobena.

Písmo je to, které při výpravě knihy působí nejvíce obtíží. Příčin je několik. Volba ostatních složek knižní úpravy jest poměrně snazší; papír můžeme si vybrat z četných vzorků, a nevyhovuje-li nám žádný ze vzorků papírnou nabízených, dáme si prostě zhotoviti papír dle svého přání. Rovněž illustrace nebo výzdoba nečiní přílišných obtíží. Ale při písmu je tomu jinak. Obyčejně jsme odkázáni na druhy písem nacházející se v tiskárně, ve které hodláme knihu tisknouti; a žádná tiskárna — ani velké závody nevyjímaje — nemá výběr vkusných písem knižních. V předloženém vzorníku často naleznete překvapující množství rozmanitých písem akcidenčních, grotesků, písem insert-

ních, ozdobných a secesních, a několik druhů bezvýrazných písem novinových, ale jste rádi, když v celé té pestré sbírce všemožných typů naleznete jediné písmo, hodící se pro sazbu krásné knihy. Podaří-li se vám nalézti vkusné písmo knihové určitého, vyjádřeného charakteru, není ještě vyhráno; obyčejně nemá ho tiskárna dostatečné množství, aby se vysadil tiskový arch, a tisknouti po dvou stránkách je nevýhodné a drahé.

Stává se též — a tento postup jest při zadání tisku krásné knihy nejčastější — že knihu dáme provésti do tiskárny, která má písmo nám vyhovující; že tedy vybéřeme písmo a dle něho teprve zvolíme tiskárnu. Když ani pak, kdy výběr náš rozšířil se tímto způsobem na písma z celé řady knihtiskáren, nenalezneme vhodný typ, můžeme vybírat písmo dle vzorníků sléváren písem, kde už spíše nalezneme písmo, které se nám bude zamlouvati.* Ale i když jsme teď nalezli vhodné písmo a jsme ochotni

---

*Při výběru musíme se omezit jen na písmolijny rakouské, německé a z části francouzské. Anglické a americké písmolijny hotoví písma docela jiného systému; použití jich v našich knihtiskárnách jsou na překážku těžko překonatelné technické obtíže.

je objednati, nejsou vždy obtíže překonány. Pokud se písma týče, jsme odkázáni pouze na písmolijny cizozemské – nemáme dosud vlastního českého písma — a tyto nezhotovují ke každému písmu české akcenty; zvláště bývá tento nedostatek u písem nedávno vydaných. Dáme-li si české akcenty teprv zhotovit, je to spojeno se značným zdržením a ovšem i se zvýšeným vydáním.

Jak patrno, není volba písma věcí snadnou. Jistě nejlépe bylo by této potřebě vyhověno zhotovením vlastního písma, a právě při české knize mluvilo by mnoho důvodů pro takovéto řešení. Avšak zhotovení razidel i lití písma je podnikem nákladným, jehož se dosud ani naše jediná česká písmolijna neodvážila, ač dá se předpokládati, že by se podnik takový vyplatil; a jistě by se dnes již našel umělec, který by nakreslil vyhovující původní české písmo pro českou knihu.

Typy pro krásnou knihu určené mají nejen býti krásné kresby, ale i jasné a snadno čitelné. Každé písmo se nehodí pro sazbu knihy. Jsou velmi krásná dekorativní písma, která vkusně se vyjímají na pozvánce nebo doporučence a která sama, i když nebylo užito ornamentu, plochu papíru zdobí. Tvar písmen je elegantní, v osamocených řádkách krásně působí a také

dobře se čtou. Kniha však klade na písmo jiné, přísnější požadavky. Kniha zvlášť zdůrazňuje pravdu, že písmo samo o sobě nemá účel, nezdobí jen plochu, ale podává zvuk, vyjadřuje myšlenku, usnadňuje dorozumění, které bude tím snazší, čím čitelnější jest písmo. Tedy na knižním písmu musíme především jiným žádati, aby bylo zřetelné a snadno čitelné, aby vyhovovalo svému nejvlastnějšímu účelu.

Otázku, které písmo je snadno čitelné, těžko zodpověděti. Čitelnost je pojem příliš neurčitý; je dokázáno, že existuje celá stupnice schopnosti čtení u rozličných individuí; písmo, které mnozí s obtíží a pomalu budou čísti, přečtou jiní plynně. Povšechně možno říci, že čitelným písmem je to, jehož tvary neodchylují se příliš od tvarů písma, kterému jsme se učili ve škole, jehož se všeobecně v knihách a v časopisech užívá. Tím dojdeme sice jako v uzavřeném kruhu k tomu, že nejčitelnější tvary písmen jeví vlastně naše běžné a bezvýrazné písmo; ale nezapomeňme, že mluvíme zde pouze o charakteristickém TVARU písmeny, o její silhouetě, která nesmí býti podstatně změněna nebo přetvořena, má-li být písmu zachována snadná čitelnost.

Tvar písmen ustaloval se poznenáhlu, staletí na něm pracovala, a každá změna byla zdů-

vodněna příčinou. Změnil-li se způsob psaní, nástroj, kterým se psalo, hmota, na kterou se psalo – mělo to vliv na tvar písmen; právě tak přizpůsobil se tvar technice, kterou byly první tiskací písmeny řezány do dřeva, i technice, kterou později se ryla i pilovala razidla písmen do oceli. Pokaždé následovala změna – ovšem znenáhlá, neboť pro změnu písma je oko zvlášť citlivé – jež byla přivoděna nutností: změnou materiálu, nástroje neb techniky. Představme si, že by zinkografie byla vynalezena dříve než tisk s pohyblivých liter. Jak zcela jiným směrem bral by se vývoj tiskacích písmen, které by pro reprodukci musely být psány. A jistě by se zrak přizpůsoboval těmto změněným tvarům a písmo bylo by čitelné.* V dnešní době není důvodu, pro který by základní tvar, silhoueta písma, měl být měněn a tím znesnadňována čitelnost. Pouhý dekorativní účin jistě není a nemůže býti dostatečným důvodem, a sebe dekorativnější a krásnější písmo je pochybené, není-li zároveň čitelné: postrádá vnitřního opodstatnění.

---

*Kterak způsob provádění a technické nutnosti působí na tvar písmen, vidíme i na písmu psacího stroje, kde všecky písmeny musí býti stejně široké.

Tvar písma je věcí rozřešenou; jsou možny malé změny, ale každé nové, odchylné řešení znesnadní čitelnost a jest na úkor zřetelnosti písma. Originálnost nemá zde té důležitosti, jako vnitřní krása, vážnost a jasnost. A že skutečný umělec dovede překonati rozpor mezi dekorativností a účelností, toho důkazem je několik již existujících krásných písem knižních, jež jsou i dekorativná, i snadno čitelná. Umělec bohaté fantasie, který však si dovede uložit sebekázeň, vtiskne i starému, klassickému tvaru typů svůj osobitý charakter, vytvoří krásné písmo individuelní a výrazné, i když se podřídí určitému, stálému tvaru typů. Ovšem než písmo navrhuje, věnuje čas studiu starých tisků a rukopisů, studuje techniku psaní, rytí a lití písma, aby poznal postupný vývoj tvarů i technické možnosti provádění.

Pro sazbu tiskopisů akcidenčních, obálek, programů, pozvánek atd., hodí se však dobře i písma velmi dekorativná, není-li jich kresba příliš rebusovitá.

Další podmínkou čitelnosti je správný poměr silných a slabých čar, který opět má být v určitém poměru k šířce písmeny, k černobílé působivosti písmeny. Poměry ty lze vyjádřit číslicemi 2 : 3 nebo 3 : 5; ovšem určení takové nemá absolutní platnosti, neboť písmeny kon-

struované pomocí výpočtů, kružidla a pravítka jsou sice přesné, avšak bezvýrazné a ztrnulé. Každá písmena má mít svůj individuelní výraz, svoji osobitost, která nemálo usnadňuje plynné čtení a rychlý zrakový vjem celých slov. Z estetických i zdravotních důvodů jsou nyní oblíbena písma silnější kresby a rozdíl mezi silnými a slabými čarami nebývá příkrý. Obraz silného písma oko dříve a jasněji zachytí, než obraz písma slabého. Slabé písmo z tenkých, pavučinových čar bude na větší vzdálenost nečitelné, nechť je již sebe větší. Písmo jest nejčitelnější, když tlouštka jeho silnějších čar obnáší pětinu šířky písmeny ‚n'; sesílení této tlouštky jest bezúčelné, čitelnost se tím nijak nezvýší, kdežto seslabení ztěžuje rychlé rozeznání tvaru. Tvar písmeny má býti zřetelný ještě na vzdálenost 1 m (tím ale není řečeno, že by písmo muselo býti na uvedenou vzdálenost plynně čitelno). Tyto podmínky ovšem mají cenu pouze relativní, neboť i písmo všem uvedeným podmínkám vyhovující může být nesnadno čitelné, je-li jeho kresba příliš dekorativní. Písma stejně silná, bez patek, jimž chybí rytmus slabých a silných čar, nehodí se k sazbě knihy, působí ve stránce jednotvárně, osobitost jednotlivých liter není dosti zřejmě vyznačena, což je zvlášť patrno, seřadíme-li

tyto nevýrazné typy v nějaké bezvýznamné slovo (numn). Rovněž nejsou knihovými písmy rozličná písma secesní, ozdobná a vůbec písma modní, neboť kniha není určena pro chvíli jako jiné tiskopisy běžné, denní potřeby; úprava její nepodléhá tedy chvilkové a kolísavé modě a vyžaduje písma hlubší, trvalejší ceny.

Důležita je i vzdálenost jednotlivých písmen od sebe. Určit ji jakýmkoliv pravidlem je nemožno. Každá písmena musí být do té míry osamocena, aby nesplývala ani s písmenou předcházející, ani s písmenou následující; je-li však mezi literami ve slově mezera přílišná, vidí oko při čtení jednotlivé písmeny a ne celé slovo, a čtení je méně snadné. Písmo široké kresby je čitelné i když písmeny jsou od sebe dosti vzdáleny, kdežto úzké písmo musí býti též těsné. Záleží také na tvaru a šířce patek písmeny i na výraznosti písma. Když je charakteristický tvar (silhoueta) písmeny zřejmě vyznačen, neztratí na čitelnosti ani když jsou těsně sblíženy, ba taková těsná sazba z výrazného písma obzvlášť krásně působí svojí uzavřeností.

Řádka vysazená z dobře kreslených a na olověnou nohu správně umístěných písmen jeví v celé délce stejnoměrné rozložení světla a stínu. Očka písmen: o, c, d, p ... nevynikají

světle, typy: k, a, z... netvoří temnější skvrny. Stránka z takového písma správně vysazená je stejnoměrně šedá. Je-li některá písmena barevnou silou odlišná, vzniknou tmavší neb světlejší body, které ze šedé plochy stránky vynikají a ruší, neboť zrak postřehne i zcela nepatrné odchylky v síle zabarvení. Proto při kreslení písma je třeba velké pečlivosti a stálého přirovnávání a zkoušek, při umísťování písmen na olověnou nohu (justirování) té nejúzkostlivější přesnosti.

Navrhovatel musí dbáti, aby písmeny velké i malé měly rovnováhu, aby byly stejně silné a klidné kresby; nesmí zapomenouti, že kreslí typy pohyblivé, které pokaždé jinak budou sesazeny. Jsou zde tedy jiné podmínky než při kreslení celé řádky, kde každá písmena kreslí se s ohledem na písmenu předcházející i následující, kde vzniklé nestejné mezery snadno se vyrovnají nakloněním nožky, prodloužením patky, roztažením tvaru. Při slovech sesazovaných z pohyblivých typů totéž ‚k' přijde před ‚o' i před ‚u'. Proto písmo sázené nikdy nemůže působit tak uzavřeně, jako kreslené. Někdy u zvlášť pečlivých tisků hledí se téhož dojmu částečně docílit tím, že se zhotoví několik častěji se vyskytujících písmen (v češtině a, e, k) v několika tvarech; písmo je bohatší a

malebnější, ale sazba vyžaduje pak dbalosti a porozumění, aby rozličných tvarů bylo vždy užito na patřičných místech.

Při justirování písmen na olověnou nohu dá písmolijec každé liteře její vlastní šířku, již zaujímá v sazbě, a mnoho zde záleží na nepatrném přidání či ubrání, kterým se zvětší či zmenší vzájemná vzdálenost písmen; i dobře kreslené a navržené písmo může písmolijec úplně pokazit.

Všimněme si dále rozdílu mezi střední a hořejší výškou písmen, čili prázdného místa nad e, a, m... Čím tento prostor je větší, tím řídčí zdá se být sazba. V české sazbě má místo nad malými písmenami zvláštní důležitost, neboť v něm umístěny jsou české akcenty, kteréž jsou choulostivým místem téměř všech našich písem; umístění i tvar těchto malých znamének jsou téměř napořád pochybeny. Nemáme dosud vlastního českého písma, které bylo by řešeno současně s čárkami a háčky a se zřetelem k jich umístění, tak aby značka tvořila organický celek s písmenou, aby tvar její byl odvozen ze tvaru písmeny a její síla přizpůsobena síle písma.

Veškerá u nás dosud užívaná písma jsou provedena v cizině; typy kresleny jsou pro sazbu řečí akcentů buď vůbec neužívajících

(angličina), nebo užívající jich jen poskrovnu (němčina). Proto sazba z těchto písem v řeči původní, pro niž jsou navržena, působí daleko příznivějším dojmem, než vysadíme-li z nich sazbu českou, s akcenty, zaplňujícími hořejší výšku řádek. Což ostatně je přirozeno, neboť ten kdo písmo kreslil, neměl zřetele k českým akcentům, které teprve pak, když písmo bylo chystáno i pro češtinu, umístěny nad písmenu; a to nejen bez ohledu na požadavky řeči, na význam jich v češtině, ale často i bez ohledu na styl písma, na jeho tvary a sílu; stává se, že u písem zcela rozličných charakterů jsou háčky a kličky tytéž. Háček bývá ostře klínovitý, nechť písmo jest úzké či široké, čárka kolmo jako napíchnuta na písmenu, kroužek nad ‚ů' obyčejně slaboučký i u silného písma. Na nonpareillu je klička právě tak velká jako na petitu a borgisu, a zřídka jsou akcenty v téže řádce stejně vysoko nad všemi písmenami, kromě toho některý více v pravo, jiný opět v levo. A přece správné postavení akcentů není věcí tak nesnadnou: jich tvar a síla mají souhlasit s tvarem i silou písma; háček, čárka i kroužek nechť sáhají do téže výše, jako tečka na ‚i'; akcent musí býti nad hmotou písmeny v rovnováze (ne snad pouze nad prostředkem písmeny). Ovšem to vše je pouze přizpůsobení

českých akcentů cizímu písmu; skutečným řešením by bylo, kdyby se české písmeny celé nakreslily i s akcenty, aby již vnitřně spolu souvisely. Akcenty jsou maličkosti, leč důležité, a jemněji cítícímu oku překáží jakýkoliv nepořádek v maličkostech, z nichž se veškerá knižní úprava skládá, neboť nepořádek ruší harmonický dojem, kterým krásná kniha chce na čtenáře působiti.

Leč nestačí jen vybrati krásné a zřetelné písmo; tvar i síla typů musí býti též v souladu s ostatními složkami knižní úpravy. Kniha malého formátu vyžaduje písmo drobné, stránky velké knihy sázíme z typů větších. Ale i malá kniha tisknutá velkým typem je vkusná, když užité typy nejsou hrubě kresleny. A vůbec se nyní užívá typů poměrně větších, než dříve, neboť ve velkých stupních spíše se uplatní krásný tvar písmen — písmo je také čitelnější a nenamáhá zrak. Lékařské autority zavrhují knihy, ve kterých na 1 cm jdou více než-li dvě řádky; dle toho nejmenším písmem by bylo cicero nebo proložený garmond.

Řádky v knize nemají býti delší 11 cm (asi 24 cicer); delší řádku zrak najednou nepřehlédne i snadno se některá řádka přeskočí. Nejlépe a bez obtíží se čtou řádky sázené na šířku 16 až 20 cicer. Celá řádka je v zorném

úhlu čtenářových očí, při čtení není tedy třeba pohybovati celou hlavou. V knihách velkého formátu, kde sazba je širší, rozdělíme stránku ve dva nebo více sloupců.

Rovněž vzájemná vzdálenost řádek má vliv na čitelnost a na vzhled sazby. Těsně sblížené řádky splývají a obtížně se čtou, zvláště v češtině, kde akcenty poněkud zaplňují místo nad malými písmenami. Když řádka jest nahoře i dole osamocena bílou linií prázdného místa, sleduje oko nerušeně řádku, kterou čte, aniž by mu překážela řádka předcházející a následující. Alespoň tolik mezery má býti mezi řádkami, co obnáší střední výška (o, m, n...) písma. Silně, význačně kreslené písmo je lépe neproložit, aby stránka ležela na papíře jako uzavřená, neroztrhaná plocha; naopak řádky vysazené ze slabého písma, které samo již má dosti světla, mohou býti i řídce rozloženy, a stránka přec působí klidně, stejnoměrně šedě. O vzájemné vzdálenosti řádek rozhodují také výraznost písma, jeho těsnost, rozdíl mezi horejší a střední výškou, tvar a šířka patek atd. Nelze tedy dáti přesnějších pokynů a musíme spoléhati na zkoušky, na odhad oka a na svůj osobní vkus.

Ale jsou i další jemnosti, jichž dodržení není sice nutné, ale které značně přispějí k jednot-

nosti knihy. Dbáme na příkl., aby tvar písmen odpovídal tvaru stránek; úzké, vysoké strany (sazby, ne papíru) nebo úzké sloupce v knize několikasloupcové sázíme z užšího, štíhlého písma, stránky blížící se tvarem čtverci z typů širší kresby. I k obsahu a účelu knihy třeba míti zřetel. Příručku nějakou neb katalog lépe bude sázeti z písma menšího než slavnostní spis nebo knihu vznešeného obsahu, kde již samo písmo má působit monumentálně; pro lyrické básně jistě nezvolíme silné typy mocné a výrazné kresby, jaké byly by zas případné pro nějakou historickou povídku. Je-li možno, sázíme knihu z písma odpovídajícího charakterem době, o které kniha jedná nebo z které pochází, a tak snažíme se dosáhnouti vnitřní spojitosti obsahu s vnější formou.

Takovým pečlivým a rozmyslným výběrem krásného, čitelného a účelného písma docílí se působivého a při tom ryze knižního dojmu; teprve harmonické typy pěkného řezu dodají knize ušlechtilost a půvab předmětu řešeného z vnitřku, z účelnosti, působícího krásou svého materiálu. Proto je krásná knižní úprava bez krásného písma prostě nemožna.

ormát knihy řídí se dle jejího obsahu a účelu. Pro slavnostní spis, výpravné dílo umělecké, cestopis a pod. hodí se velký formát kvartový, kniha veršů, divadelní hra, povídka bývají vydány obyčejně v oktávu nebo ve formátu ještě menším, katalogy, libreta atd. ve velikosti kapesní. Nejčastěji užívaným tvarem knihy je obdélník na výšku, jehož poměry pohybují se mezi 5x6 až 5x8. Čtvercový formát, kterýž v malém měřítku někdy bývá vkusný, jest ve velkém poněkud hrubý, kdežto naopak tvar příliš štíhlý také není vkusný a kromě toho při sazbě a někdy i při tisku působí různé obtíže. Nepraktického formátu obdélníku na šířku užívá se zřídka, téměř jenom při obrazových mappách a dětských knížkách. Vůbec lze říci, že nejvkusnějším tvarem knihy je formát co nejméně výstřední.

Při stanovení formátu knihy můžeme vyjíti z dvojího: buď dáme si zhotovit vlastní papír a v tom případě určíme libovolnou velikost sami, nebo užijeme papíru hotového a formát nám vznikne složením archu na kvart (4^{0}), na osmerku (8^{0}), dvanácterku atd.; hledíme, aby se papír nemusel uříznutím zmenšit, zvláště je-li to drahý papír ruční či japonský, nebo

chceme-li zachovati nerovné okraje. Nanejvýše pořízneme hotovou knihu nahoře u hlavy. Když z celého archu nijak nelze složit vhodný formát a papír se musí zmenšit buď na výšku neb na šířku, pořízneme archy na správnou velikost před tiskem.

Dle formátu papíru určíme pak poměrnou velikost sazby. Správný poměr těchto dvou složek: prázdného papíru a potisknuté plochy, má značný vliv na vkusný vzhled knihy a zde bývá také nejčastěji pochybeno. Nepoměrná velikost či špatné postavení vysazené stránky kazí často knihy jinak pečlivě upravené, a naopak jsou knihy docela prosté, bez výzdoby, bez obrázků, bez inicial, které docilují vzácné a čisté působivosti jen krásou písma a správnými, pečlivě vyšetřenými a šťastně řešenými poměry sazby a papíru, a účelným, vkusným umístěním šedého čtverhranu na čtverhran bílý. Ale knihy takové jsou řídké, velmi řídké, neboť nalézti tyto správné poměry není právě snadno; mnoho rozličných okolností zde rozhoduje a není pravidla, dle něhož bychom se mohli řídit. Téměř vše spočívá jen na odhadu oka, na osobní soudnosti a často i na náhodě. Záleží na účelu a obsažnosti knihy, na tvaru a síle typů, na struktuře papíru a jeho okrajích, na vzájemné vzdálenosti řádek atd.

„POLITIKA", PRAHA.

Pokusím-li se přec i zde určiti základní všeobecná pravidla, podmínky, kterým velikost sazby a postavení její na papír má vyhovovat, bude to jenom souhrn pozorování z praxe a jakési vytčení hranic, mimo které je záhodno býti zvlášť opatrným.

Plocha otisknuté sazby zaujímá z pravidla polovinu až dvě třetiny plochy papíru. Nějaká příručka, libretto, průvodce neb podobná kapesní knížka bude míti prázdné okraje úzké již z praktického důvodu, abychom nenosili v kapse zbytečně mnoho prázdného papíru, rovněž učebnice a vůbec knihy praktického účelu mají sazbu poměrně větší; ale stránky sbírky uměleckých reprodukcí, knihy básní, belletrie lépe se vyjímají se širokým bílým rámcem, který tvoří stránkám sazby klidné pozadí, a je-li kniha tisknuta na pěkném papíře, přispívá i krása jeho k harmonickému dojmu. Papír drsného, zrnitého povrchu žádá širších okrajů než papír hladký, sazba knihy velkého formátu bude poměrně k ploše papíru větší, než sazba malé knížky, protože široký okraj by neprakticky zvětšil rozměry knihy. Užijeme-li ručního papíru s otřepeným okrajem a knihu necháme neoříznutou, bude bílý rámec kolem sazby ještě širší, neboť nerovná linie okraje poněkud zneklidňuje plochu.

Stránka vysazená z výrazného silného typu, s řádkami těsně sblíženými, bez proložení, nemusí spočívati na tak velkém listu papíru jako řídká sazba ze slabého písma, proložená, jež sama už má dosti světla a aby se nerozbíhala, potřebuje široký bílý rámec, tím širší, čím jest písmo světlejší kresby a čím vzdálenější jsou řádky od sebe. Rovněž stránky z velkých typů sesazené žádají více prázdného papíru, než sazba z písma drobného.

Obdélník sazby je poměrně k své šířce nižší než obdélník papíru, a zvlášť pěkně působí, souhlasí-li přibližně tvar strany s tvarem typů: úzký typ — vysoká stránka, široký typ — nižší stránka. Ovšem jakýsi souhlas mezi šířkou a výškou sazby a šířkou a výškou papíru musí býti zachován; jistě by se nehodila stránka ve tvaru příčného obdélníku na vysoký úzký list papíru.

Mnoho záleží na umístění tmavého čtverhranu sazby na bílý, světlý čtverhran papíru; správné postavení sazby na papír dodá knize eleganci a jakousi vnitřní bezpečnost. Vycházíme z předpokladu, že jedna stránka sama o sobě je neúplnou částí, teprve dvě protilehlé stránky že tvoří celek. Souvislost jich naznačíme, že obě stránky posuneme do hřbetu, takže vnější prázdné okraje stránek budou

širší, než okraje vnitřní, ve hřbetu. Oč má být vnější okraj širší, nelze určit, poměr mezi šířkou vnějšího a vnitřního okraje jest velmi kolísavý. Slabá knížka obsahující jen několik archů, která při otevření úplně se rozevře, může mít stránky hodně do hřbetu posunuté, kdežto při rozevření silné vázané knihy zůstane mnoho místa ve hřbetu zakryto, a na to třeba dbáti již při úpravě formátu.

Aby čtverhran sazby vznášel se jaksi na ploše papíru a nepůsobil svojí barevnou tíží, položíme jej nad střed papíru; i praktické důvody toho vyžadují, neboť při čtení držíme knihu dole a tak část papíru zakrýváme prsty. Dolejší prázdný okraj pod stránkou může být hodně široký, kniha tím jen získá na dekorativnosti. Ba u některých pěkně upravených anglických knih jest sazba stránek posunuta vysoko do vnitřního hořejšího cípu papíru a obě stránky tvořící celek bezpečně spočívají na papíře, jsouce jako uzavřeny širokými bílými okraji z dola i s obou stran, a úprava ta působí někdy velmi pěkně.

K určení poměrné šířky okrajů stávají sice různé formulky, leč nehodí se pro každý případ; formát přibližující se čtverci žádá jiných poměrů než dlouhý formát oktávový, kniha slabá opět jiných než kniha silná. Postup šířky

bývá tento: ve hřbetu okraj nejužší, nahoře širší, okraj vnější ještě širší a dole nejširší. Na příklad uvedu jednu z užívaných formulek: ve hřbetu 3 díly, nahoře 4, vnější okraj 5 a dole 7 dílů; hodí se pro knihy, jichž délka a šířka jsou v poměru asi 2:3.

Ovšem bývají stránky sazby postaveny na papíře také jinak, buď je sazba posunuta níž, takže je hořejší okraj širší, nebo je postavena ze středu asi na prostředek plochy papíru, ale tyto odchylky zřídka jsou vzhledu knihy na prospěch. V žádném případě však nemá být pod stránkou méně než nad ní — stránka pak padá s papíru, a rovněž je naprosto nesprávné umístění sazby ven, blíže k vnějšímu okraji — rozrušuje se tím struktura knihy, trhá se souvislost dvou protilehlých stran, které tvoří k sobě náležející, nedělitelný celek.

dyž jsme vybrali papír, zvolili písmo i určili formát, přistoupíme k vlastnímu reprodukování myšlének obsažených v knize, k sestavování liter ve slova a řádky, k sazbě, která musí být řádně a pečlivě zhotovena, má-li vzniknouti kniha skutečně krásná. Máme už i v češtině řadu knih na pěkném papíře vytisknutých, umělci vyzdobených a pěkně upravených, ale na prstech jedné ruky by spočítal krásné knihy české s dokonale řemeslně zhotovenou sazbou. Spíše se ještě hledí na zevnějšek než na vnitřek a tak se stává, že kniha má sice uměleckou výzdobu, původní dřevoryty, lept, ale co jí chybí, je důkladná, poctivá a řádná práce typografická. A přece nic tak nepřispěje ke skutečné kráse knihy, jako správná, dobře řemeslná sazba, a naopak ničím neuškodí se vzhledu knihy, jako nedbalým vysazením krásných typů a vytisknutím takovéto sazby na dobrý, pěkný papír. I neodborník jemněji cítící pozná, že knize něco schází, že je někde pochybeno; dojem celku není harmonický, ač zdánlivě jest vyhověno všem podmínkám krásné knižní úpravy. Zkušený odborník vidí hned kde vězí chyba, a bývá mu líto takové knihy často s velkou péčí a nákladem vypra-

vené, když ví, že pouhou ryze technickou, řemeslnou maličkostí byla by se dala chyba napravit, a pak by sazba nejen nerušila harmonický dojem celé úpravy, ale přispěla spíše k jeho jednotnosti a ucelenosti. Nedbá-li se na správný základ, řemeslnou techniku sazby, je často velmi pracné a nákladné dílo nedbalou sazbou znehodnoceno.

Prvním požadavkem je, aby běžná, hladká sazba v knize nerušila; seřadění slov musí působit klidně, aby oko hladce klouzalo po řádce a řádka aby působila nerušeně jako šedá plocha. Toho docílíme stejnoměrnými mezerami mezi slovy a pečlivým vyplňováním řádek. Široké mezery mezi slovy ruší plynnost řádek, ve stránce vzniknou světlá místa a tak je sazba roztrhaná, děravá a působí neklidně. Mezi slovy má být jen tolik prázdného místa, aby slova byla určitě od sebe oddělena, aby nesplývala v jedno. U sazby z písma úzkého budou mezery menší, u širokého větší. Silné písmo bude sázeno těsněji než písmo slabého řezu, které jsouc samo světle kresleno, žádá více světla. Jsou-li řádky proloženy, může být mezi slovy víc, než jsou-li řádky sraženy, bez proložky. U normálně litého písma, u kterého ‚n' se rovná půlčtverčíku, bude největší přípustnou mezerou šířka ‚n', nejmenší mezerou

třetina,n'. Sázeli bychom tedy na třetiny, stahovali na šestiny, a rozpalovali nejvýše na půlčtverčíky. Mezery širší půlčtverčíku neměly by se vyskytovati v řádně zhotovené sazbě.

Nejsprávnější by bylo, kdyby mezery mezi slovy byly u všech řádek stejné; toho ovšem nelze docíliti s nynějšími písmy, ale dbáme, aby mezery v téže řádce byly stejné, a kromě toho se snažíme, aby řádky stažené a rozpálené nenásledovaly bezprostředně za sebou. Abychom skutečně dosáhli rovnoměrného rozdělení světla v řádkách a tím i ve stránce, dbáme i na prázdné místo (maso) u některých versálek (LTAV); za tečkami a čárkami, které nad sebou mají dosti světla, vložíme slabší výplněk a při stahování zde nejdříve ubíráme; běžné zkratky (a t. d., j. v.) sázíme se slabými výplňky, vyrovnáváme světlost pomlček, uvozovek — zkrátka zbývající prázdné místo se rozloží stejně a rovnoměrně s ohledem ke všem okolnostem. Užije-li se k sazbě knihy písma velkého stupně, budou mezery mezi slovy poměrně užší, kdežto v knize z písma drobného, nonpareillu, petitu, musí být slova k vůli čitelnosti více od sebe vzdálena.

Je zvykem, pocházejícím snad z dob, kdy všecka interpunkce byla stavěna doprostřed

mezery mezi slovy, oddělovati středník, dvojtečku, vykřičník a otazník od předcházejícího slova slabým výplňkem. Zachováme-li při sázení tuto zvyklost, přisadíme znaménka ; : ! ? za tečku, čárku, odsuvník a uvozovku těsně bez mezery; litery ty (. , ' ") mají samy již dosti světla.

Řádky je třeba při sázení pečlivě a stejně vyplňovat, jinak nejsou stejně dlouhé, začátky a konce řádek nestojí přesně pod sebou a stránka vyhlíží neurovnaně. Při tisku pak se v takové sazbě snadno zvednou výplňky na úroveň ostatních liter a otiskují se s nimi (vystávají hrotky); také se písmeny v nedosti vyplněné řádce nakloní ke straně (písmo lehá) a otiskuje se jenom vyzvednutá strana každé písmeny, kdežto druhá půle písmeny se buď vůbec neotiskne, nebo se otiskne slabě.

První řádka každého odstavce začíná poněkud dále od kraje (zarážkou), a poslední končí obyčejně prázdným místem (východem). Aby uzavřenost sazby nebyla příliš rušena, užíváme zarážek malých, na čtverčík až na dvě cicera. Zarážku zcela vypustit a začínat první řádky odstavců hned z kraje jako řádky ostatní, není radno, ač se to někdy také děje. Nevyznačíme-li nějak začátek odstavce, chybí protiváha k nevyhnutelným východům, strana

splývá začátkem řádek v jedno a unavuje oko. Řádka východová má býti alespoň dvakrát tak dlouhá jako zarážka, aby prázdné místo na začátku následující řádky bylo kryto.

V některých knihách bývají zarážky a východy vyplněny ozdůbkami téhož výrazu a téže barevné síly, jako užité písmo. Taková ozdůbka zarážku sice vyplní, ale nevyznačí kde odstavec začíná; výsledek tedy je stejný, jako kdybychom sázeli prostě bez zarážky, což jistě není správné. Má-li ozdůbka v zarážce užitá vyznačiti nový odstavec, musí být téhož slohu jako písmo, ale kresby poněkud výraznější. Pokud se týče vyplňování východů ornamentem, nepovažuji za šťastný způsob výzdoby, vyplnit kde jaké prázdné místo ve straně ozdobou; i bílé plochy a plošky mají oprávnění jako přerušení a doplněk ploch a plošek tmavých. Harmonie, rythmus černého a bílého, to činí stránku příjemně klidnou, ne jednotvárná šeď.

Další příčinou neklidnosti v úpravě sazby je tvoření se „řek", které vznikají, následuje-li několik mezislovních mezer přímo pod sebou. S těmito vinoucími se bílými řekami setkáme se téměř ve všech našich knihách; tvoří jakési světlé štěrbiny v šedé ploše stránek, rozlamující někdy mnoho řádek kolmo na dva nebo

několik dílů. Při sazbě s nynějšími písmy nelze sice úplně zabrániti těmto řekám, tvořícím se zvláště u krajů sazby, ale pečlivým sázením, rozmyslným rozpalováním a dělením můžeme jim ve většině případů zabrániti, a kde přece vzniknou, nepovlekou se dále než přes dvě nebo tři řádky. Slova v dobře řemeslné sazbě mají se navzájem vázat jako cihly ve zdivu: prázdná mezera má být shora i zdola zakryta slovem.

Abychom docílili stejnoměrné sazby, musíme si pomáhati dělením slov. Sazeč při tom nejen dbá dělení mluvnicky správného, ale má se říditi i zvláštními typografickými pravidly pro dělení. Je ovšem přípustno překročit tato typografická pravidla, sázíme-li na úzký formát, chceme-li tím zabrániti řekám nebo bezprostřednímu následování řádky stažené po řádce rozpálené. Nevypadá pěkně, když je několik dělicích znamének pod sebou; kraj sazby je jako vykrojen. Vyhněme se, pokud lze, dělení v řádkách po sobě následujících a víc než tři dělítka pod sebe nestavme. Dělení, při nichž se přenesou na řádku následující jen dvě písmeny, hleďme zamezit, ale slova složená mohou se dělit; rovněž přípustno jest dělení, při němž na první řádce zůstanou dvě písmeny. Předložky „u, v, s, z, k, o" a spojka

„i" neměly by být na konci řádky, zvlášť předložky patří vždy před slovo, k němuž náleží. Také samotné „A" nemá být na konci řádky. Čísla nedělme od určujících slov, charaktery a tituly od jmen, vlastních jmen a názvů nerozdělujme. Také písmeny zkratek (a t. d., mn. j. a pod.) neodtrhujme od sebe.*

Sázení velkých písmen vyžaduje zvláštní pečlivosti. Malé písmeny jsou obyčejně dobře k sobě vyrovnány, kdežto versálkovou řádku musíme teprv tenkými výplňky vyrovnat, aby světlost mezi jednotlivými velkými písmenami byla všude stejná. Řádka mírně prostrkaná mezi literami těsně na sobě ležícími, vyrovnaná (SLOVANÉ), je klidnější a uzavřenější, nežli táž řádka prostě jen sesazená, nevyrovnaná (SLOVANÉ), v níž některé písmeny od sebe odstávají, a jiné jsou stěsnány k sobě. Na tuto okolnost se často nedbá při sázení z velkých písmen.

Jsou i celé knihy vysazené z versálek. Bývají to buď spisy slavnostního obsahu nebo knihy básní. Stránka takto vysazená působí sice velmi klidně a jednotně, každá řádka je

---

*Tyto zkratky, značící pokračování, by se neměly přenášet na začátek řádky; rovněž ne pomlčka (pausa).

dlouhým uzavřeným obdélníčkem, ale text se čte pomalu a obtížně; proto není radno sázeti z versálek knihu obsažnější — čtení by brzo unavilo. V české sazbě zvlášť ruší četné čárky a háčky nad písmenami, které překážejí a zaplňují bílou linii mezi řádky. Hodláme-li celou knihu sázet z versálek, pak zvolme písmo se širokými a nízkými akcenty ve stejné výšce kreslenými a sedícími nízko na písmenách. A je dobře vyzkoušeti dříve čitelnost sazby a dle toho určiti vzájemnou vzdálenost řádek.

Slova nebo věty v textu, které chceme zdůrazniti, vysadíme buď z versalií, nebo z písma silnějšího, či z kursivy, anebo je vyznačíme proložením. Nejlépe jest vyznačovati kursivou shodného řezu nebo z versálek téhož písma, z kterého je sázeno dílo. Místa takto vyznačená vynikají sice z ostatního textu, leč neruší klidnosti stránky jako písmo půltučné a tučné, které je méně vhodné; vyznačovati prostrkáním slov by se v knize vůbec nemělo; vyhlíží to příliš všedně a novinářsky. Zdůraznit slovo podtržením linií není vhodné již z toho důvodu, že linku lze přisadit až dolů pod celou výšku litery, tedy nízko, a nejsou-li řádky proložením od sebe dosti vzdáleny, zdá se náležet spíše nad řádku následující. A je-li sazba neproložena, nelze vyznačení podtržením vůbec

provésti. Nejlépe a nejúhledněji vyznačíme důležitá slova nebo věty, když je vytiskneme druhou, výraznější barvou. Ovšem je to poměrně dražší.

Sazba básní je poněkud odlišná od sazby běžné. Kniha veršů vyžaduje zvlášť krásného písma, neboť zde stojí konce řádek osamoceny shora i zdola, a tím vynikne zřetelně tvar typů; takže litera méně vkusná, kterou oko přehlédne v sazbě tvořící uzavřený čtverhran, vyniká a ruší v řádce osamocené. Mezery mezi slovy musí být pečlivě vyrovnány (u teček a čárek, před versálkami), což u sazby veršů je dobře možno, ježto nestejně dlouhé řádky se vyplňují k levému okraji stránky. Jsou sice knihy básní, ve kterých veškeré řádky jsou vyplněny doprostřed, a uspořádání to je na pohled vkusné; osa stránky jest uprostřed a řádky rozloženy jsou v rovnováze po obou stranách osy. Ale způsob ten je nezvyklý a při delších řádkách, kde verš se musí zlomit, přímo ruší celistvost verše. Rovněž nezvykle působí, když jednotlivé verše v básni jsou zavěšeny za sebou a netvoří samostatné řádky. Je tím porušena vnější stavba básně, a ruší to ve čtení, máme-li teprve hledati začátek a konec verše. Jsou-li verše dlouhé a musíme-li je zlomiti ve dvě řádky, tedy dbejme, aby tím

nebyla porušena rovnováha a klid stránky; můžeme druhé kratší řádky umístit buď do prostředka stránky, neb dále od kraje zpředu či ze zadu, ale vždy tak, aby začátky jich byly v téže čáře pod sebou.

Velmi obtížna je sazba divadelních her a libret. Způsoby úpravy jsou velmi rozmanité, ale text má být vždy přehledný. Jména osob a scénické poznámky musí se lišit od vlastního textu.

Kapitoly a oddíly v knize začínají obyčejně titulkem, který s ohledem na slohovost knihy má být sázen z téhož řezu písma, z kterého je vysazen ostatní text. Velikost titulku může být různá; záleží na tom, je-li nadpisem k delší kapitole či jen ke krátké stati knihy. Obyčejně stačí, je-li titulek vysazen z velkých písmen téhož písma, z kterého sázen text knihy. Užijeme-li písma většího, dbejme aby nebylo silné a ze stránky aby příliš nevynikalo. Umístění titulků může být velmi různé a postavení jich záleží na celkové úpravě knihy. Někdy jest postaven doprostřed nad šířku sazby, jindy zároveň s levým okrajem stránky, můžeme jej upraviti do jedné nebo do několika řádek, lze také sestaviti titulek ve čtvercovou skupinu a zalomiti jej do sazby jako iniciálu; někdy je těsně u textu, jindy řádku i více vzdálen od

ostatní sazby; vůbec titulky lze upraviti přerozmanitými způsoby, a kdo upravuje knihu, zvolí způsob odpovídající ostatní úpravě, obsahu a určení knihy.

Vysazení a upravení titulků složitých, jež sestávají z několika řádek, věnujeme největší péči. Titulek takový lze buď sestavit do tvaru obdélníku — po případě kratší řádky doplniti ozdobou slohovou s písmem — nebo jej sázet do skupiny volné, trojřádkové, se střídáním řádek dlouhých a krátkých. Skupiny titulkové nechť působí klidně a nechť jsou v rovnováze s veškerou stránkou. Od textu k němuž náležejí nemají být odděleny linkou ani jakoukoliv ozdobou. Jest samozřejmo, že všecky titulky v celém díle budou řešeny jednotně, stejně, tedy buď ve skupiny uzavřené, nebo třířádkově. A znovu připomínám jako požadavek zvlášť důležitý, že písmo titulků má býti téhož řezu jako písmo knihy; písma ozdobná, grotesková a podobná užita uvnitř knihy ruší, neboť titulek má se organicky vázati s ostatními částmi knižní úpravy, a ne se od nich tvarem typů odlišovati.

Nejtvrdším oříškem knižní sazby je titulový arch, t. j. patitul, titul, věnování, někdy i úvod, obsah atd. Sazba a úprava těchto částí působí nejvíce obtíží, které šťastně překoná jen sazeč

ovládající úplně techniku řemesla, sazeč inteligentní a nanejvýš pečlivý. Titulový arch musí být jednotný s ostatní knihou, jednotlivé části vzájemně souvisí úpravou i způsobem řešení. Nestačí upravit řádky v pěknou formu a umístit je vkusně na plochu papíru; úprava má být logická, vnitřně zdůvodněná, a pokud lze, má odpovídat obsahu knihy.

Titulní strana, hlavní titul, je knize tím, čím je tvář člověku a průčelí budově. Soustřeďuje se v něm obsah knihy ideový i formální; jako myšlénky v knize obsažené shrnuty jsou v několik slov titulu, tak i celková úprava knihy měla by být vyjádřena úpravou několika jeho řádek. Pro tento jeho význam bývá provedení titulu věnována zvláštní péče, a často i knihy prosté vnitřní úpravy jsou ozdobeny pěkně kresleným titulem, ovroubeným rámcem a okrášleným případnou vignetou. Ač lze i sazbou z typů zhotoviti krásné tituly, mající před kreslenými přednost, že technikou svého provedení těsněji souvisí s vnitřní úpravou knihy.

Sazba titulu je vděčným polem pro sazeče; zde není vázán přesnými pravidly a plně může využiti svých technických schopností, projeviti svůj vkus, a na správném rozřešení textu a rozvržení řádek je též patrna jeho soudnost

a intelligence. Dříve než začne titul sázeti, uváží veškeré okolnosti, ráz a obsah knihy, její účel, její vnitřní úpravu, a dle toho určí si přibližný tvar a úpravu stránky titulové. Titul díla jednajícího o umění bude úpravou klidnější a jaksi přísnější, ornamentu užijeme spoře a jen čistě slohového, kdežto při úpravě titulu pro knihu veršů nebo novel můžeme si dovolit uspořádání volnější, ozdoby může být více a její sloh nemusí býti tak klassicky čistý. Po tomto předběžném určení rozvrhne sazeč text titulu v jednotlivé skupiny, vyjme hlavní řádku a zkouší, kterak skupiny upraviti. Někdy řádky lépe vyjdou ve skupiny uzavřené, obdélníkové, jindy ve skupiny trojřádkové; a způsob vkusnější zvolíme. Násilné vtěsnání do předem určeného tvaru působí vynuceně, kdežto každý krásný titul je úpravou samozřejmý, nevtíravý.* Zvlášť při doplňování řádek ornamenty počínejme si opatrně: čím méně těchto doplňujících ozdůbek, tím lépe.

U nás jsou obvyklé tituly sázené do skupin trojřádkových se střídajícími se řádkami dlouhými a krátkými, vysazenými z typů rozličné

*Jsou-li titulky uvnitř knihy sázeny v uzavřené skupiny, měla by ovšem i titulní strana býti vysazena ve skupinách uzavřených.

velikosti. Angličané sázejí své tituly častěji do skupin uzavřených a to jen ze dvou či třech velikostí písma, čímž docilují nejen výraznosti hlavní řádky, ale i prosté, působivé elegance a jednotnosti titulní stránky. Pěkně působí, je-li některá ze skupin v titulu ukončena postupným zkrácením řádek ve tvaru obrácené pyramidy; titul nabude tím jakési svižnosti.

Hlavní titul je umístěn obyčejně na stránce liché, pravé, ale u některých knih je na levé straně a proti němu na straně pravé začíná již vlastní text knihy.

Nejvkusnější jsou tituly vysazené z téhož řezu písma, z kterého sázen je text. Takový titul váže se těsně s vnitřkem a přispívá k jednotnému stylu knihy. V dokonale upravených knihách i tehdy, když mají titul kreslený, jest písmo jeho přizpůsobeno tvaru písma užitého v textu. V knihách volněji upravených, básních, povídkách a pod., nedbá se vždy této slohovosti, a pak ovšem se takový titul poněkud vymyká z celkové úpravy knihy.

Titul se sázívá z velkých písmen, které jsou dekorativnější a tvoří pěkně uzavřené řádky. V titulu obsažném jest alespoň hlavní řádka vysazena z versálek; leč není správné, jsou-li důležité řádky z písmen malých a podřízené z versálek. Ovšem titul příliš obšírný, mající

mnoho textu, byl by z versálek nepřehledný, i sázíme jej celý z písmen malých. Versálky musí býti pečlivě vyrovnány, aby řádka z nich vysazená byla v celé délce stejně světlá, a lze řádku z velkých písmen i značně prostrkati, vyžaduje-li tvar titulu delších řádek.

Hlavní řádkou titulu, vysazenou z největších typů, je název knihy, zahrnující celý její obsah. Velikost typů volíme dle šířky řádky, dle velikosti stránky a dle obšírnosti titulu; je dobře, je-li hlavní řádka asi dvojnásob větší, než podřadné řádky titulové, aby vynikala ze stránky; někdy též bývá tisknuta význačnější barvou. Podřízené řádky jsou dle své důležitosti vysazeny z písem menších. Avšak není radno užiti v titulu mnoha různých velikostí typů; s třemi, čtyřmi stupni vždycky stačíme, a titul bude tím klidnější. Lze vysadit vkusný titul celý z typů téže velikosti, třeba z versalií téhož písma, z kterého je text knihy; ovšem chybí takovému titulu přehlednost.

Hlavní řádkou titul obyčejně začíná, někdy je před ní jméno autora neb jiná menší řádka, ale vždy měla by býti umístěna v hořejší třetině stránky, jinak titul vyhlíží těžkopádně a padá s papíru. Vůbec těžiště titulu, jeho světelné působivosti, má vždy spočívati v hořejší polovině stránky — dobrý titul je nahoře těžší

než dole. Tímto uspořádáním nabude stránka lehkosti a tvoří jakousi volně se vznášející dekoraci papíru.

Velikost sázeného titulu je táž, jako plné stránky textu, a též postavení jeho na papíře souhlasí s umístěním stran vnitřního archu. Šířka stránky je naznačena nejdelšími, plnými řádkami, její výška první a poslední řádkou titulu; někdy je první řádka posunuta poněkud níže, zejména u titulů o skrovném textu nebo sázených do skupin trojřádkových.

Osou titulu je kolmice vedená prostředkem stránky a řádky leží na té ose svým středem. Jsou sice tituly, jichž řádky jsou volně rozloženy na ploše papíru bez ohledu na středovou symmetrii, ale takovéto zdařilé tituly sázené jsou velmi řídky. Titul žádá klidnou úpravu, a té lze dosíci nejspíš rovnováhou světla a stínu.

Tituly kreslené neb ozdobené rámcem jsou často větší než stránka vnitřního archu, přesahují do prázdného okraje papíru, ba někdy nejsou v žádné souvislosti s tvarem textové stránky. Takováto úprava titulu bez ohledu na ostatní části knihy nepřispívá k jednotnosti knihy a odtrhuje titul jako samostatnou část od celku. Velikost stránek může býti na titulu alespoň naznačena, na příkl. vnitřek rámce je téhož tvaru jako plná strana textu a pod.

Důležité pro přehlednost a čitelnost titulu je rozložení řádek od sebe a umístění skupin řádkových na ploše papíru. Mezi jednotlivými řádky téže skupiny má být asi tolik místa, co obnáší mezera mezi slovy. Přílišné rozložení řádek není pěkné, jako není pěkné roztahání slov v řádce, a právě zde se často chybuje a to i v titulech jinak dobrých. Skupiny řádek mají působiti uzavřeně a stejnoměrně šedě; na ploše stránky je rozložíme dle toho, kterak textem spolu souvisí. Skupiny náležející k názvu knihy umístíme k hlavě stránky, označení vydavatele, místa a roku vydání dolů k noze stránky. Mezery mezi skupinami posunutými ke hlavě strany budou asi stejné, ovšem s ohledem na jich vzájemnou souvislost a sílu písma; jakékoliv určení těchto mezer jest nemožné, šířka jich u různých titulů příliš kolísá.

Zbylou vzdálenost mezi hořejšími skupinami a skupinou u paty stránky necháme buď prázdnou, nebo do ní umístíme ozdobu či případnou vignetu, která spojí skupiny v celek a kromě toho znamenitě uklidní a soustředí celý titul. Nelze určiti, do jaké výše ozdobu postavit: někdy je blíže hořejší skupiny, jindy zcela dole před skupinou konečnou; závisí to na jejím tvaru, kresbě i význačnosti, a také na tvaru skupin.

Přesných pravidel, dle kterých by se řídila úprava každého titulu, není. Dobrý, správný titul je klidný, přehledný, tmavé řádky a světlé mezery (též řádky dlouhé a krátké) střídají se rhytmicky a celek musí působit svižně a lehce. Pěkný titul je knize doporučením, titul nezdařený zkazí úpravu knihy jinak krásné.

Na levé stránce proti titulu je někdy umístěna kresba, symbolicky se vížící s obsahem neb s vůdčí myšlénkou knihy, či předvádějící nějakou scénu z děje v knize vylíčeného, též to bývá podobizna autora a pod. Tento obraz předtitulní (frontišpic) je tak veliký, jako titul. Je-li titul ovrouben rámem, je často i kolem obrazu rámec podobný, někdy i týž ale převrácený. V knihách vydaných v nějaké knižní sbírce je na místě předtitulního obrazu levý titul souborný, totiž titul oné sbírky. Také je někdy hlavní titul rozdělen na dvě stránky: v levo jméno autora, v pravo název díla, ale takové roztržení částí k sobě náležejících není právě šťastné.

Na liché stránce před titulem bývá vytisknut název knihy a mnohdy též jméno autora drobným písmem, nejlépe versálkami písma, z kterého je vysazen text. Řádky tohoto patitulu jsou umístěny různě: buď asi ve třetině stránky nebo až nahoře u hlavy i jinak. Někdy

je patitul vůbec vynechán a kniha začíná titulem, jindy začíná patitulem každý díl knihy.

Na stránce následující za patitulem, levé, nalézá se udání o tisku knihy, počtu výtisků a j. (tiráž). Je vysazeno z písma knihy v uzavřenou skupinu, posazenou buď nad prostředek nebo k noze stránky. Tato zcela podřadná část není v každé knize a někdy je na jejím místě firma tiskárny. Jinak je firma umístěna na hlavním titulu nebo na samostatné straně vzadu za textem knihy.

Věnuje-li autor dílo někomu, vytiskne se dedikace na liché stránce za titulem, někdy i na rubu titulu. Její úprava je rozličná; buď je vysazena z písma jako text, nebo z kursivy, také může být provedena rukopisem ve formě dopisu a tiskne se s klišé.

Obsah a seznam vyobrazení jsou podřadné části knihy a mohou být sázeny z písma menšího než ostatní text. Obsah začíná na liché stránce za dedikací (není-li v knize věnování, tedy za titulem), ač může být umístěn také až na konci knihy. Je-li pouze několikařádkový, postaví se nad prostředek neb nahoru k hlavě stránky, nebo se vysadí na užší formát a umístí se na střed ostatních stránek. Sazba obsahu je pořadová, s tečkováním, a číslice stránek jsou bez tečky na konci řádek. Seznam vy-

obrazení (není-li zavěšen za obsah) následuje na další liché stránce a má stejnou úpravu jako obsah.

Předmluva začíná rovněž na liché stránce a bývá upravena jako vnitřní stránky textové. V některých knihách jest vysazena z písma většího stupně než ostatní text, neb z kursivy, někdy z téhož písma jako text ale řádky jsou proloženy.

V krásné knize, ve které záleží na jednotnosti celku, užíváme pokud lze pro všecky části titulového archu — titul vyjímaje — téže velikosti písma, a sice nejlépe písma, z něhož je vysazen text knihy. Versaliemi sázíme části důležité: patitul, věnování, písmenami malými části podřadnější: tiráž, obsah, předmluvu. Postavení stran je totéž, jako archu vnitřního, rovněž jich velikost. Nezabírá-li sazba celou stránku, umístíme řádky buď nad střed stránky nebo k hlavě, či k její noze. Ale veškeré části titulového archu připouštějí také úpravu jinou, volnější; záleží jen na tom, aby ten kdo knihu upravuje dbal na účelnost, na vzájemnou souvislost těchto částí, na jednotnost celé knihy.

Vzhledem k vazbě knihy je dobře, začne-li titulový arch jedním nebo dvěma prázdnými listy, které se nečítají. Počínaje patitulem se

strany počítají, ale nečíslují, teprve na stránkách předmluvy jsou stránkové číslice. Je-li předmluva obsažná, stránkuje se někdy titulový arch i s předmluvou samostatně číslicemi římskými nebo francouzskými (text sám pak číslicemi arabskými) a tiskne se naposled, až je celé dílo hotovo.

ro upravení sazby do stránek, lámání knihy, platí určitá praxí vyzkoušená pravidla. Je radno se jimi řídit i při lámání krásné knihy, neboť jsou to pravidla téměř výlučně technická, která usnadňují práci a zaručují řemeslnou správnost knižní úpravy. Pravidel těchto není vždy dbáno, zvláště v knihách upravených našimi umělci, ačkoliv je to vždy na úkor celkového vzhledu knihy. Cizí umělci knižní, na příklad Morris, Pissarro, oceňují význam řemeslných pravidel a pečlivě jich dbají.

Sazba v knize má být těsná, na každé straně stejný počet řádek. Roztahování sazby, rozpalování mezi odstavci má za následek, že při tisku řádky neleží na sobě, stránka má špatný rejstřík. Vyskytují-li se v knize titulky uvnitř stránek, rozpočítáme si je na dvě nebo na tři řádky, abychom nemusili vkládati proložky mezi odstavce.

Neplnou východovou řádkou nemá stránka nikdy začínat. Vyjde-li při lámání východ přec na začátek stránky, hledíme tomu odpomoci tím způsobem, že v některém předcházejícím odstavci mezery mezi slovy zvětšíme nebo je zmenšíme, aby odstavec vydal o řádku více nebo méně, a tak aby zašla východová řádka

na začátku stránky (panchart). Není-li jinak možno, raději zkrátíme dvě protilehlé stránky o řádku; vůbec každým způsobem se tomuto nevkusu vyhněme. Zarážková řádka na konci stránky spíše se snese a nepřekáží, zvlášť je-li zarážka malá.

První stránka textu a jednotlivých kapitol knihy začíná obyčejně o několik řádek níže, zarážkou, nepřesahující pětinu stránky; zbylá sazba nechť tvoří alespoň čtverec, ale nikdy nízký obdélník. V některých knihách zarážka vůbec není a všecky stránky začínají nahoře; užijeme-li zarážek, pak má být zaraženo také u předmluvy a obsahu, a všecky zarážky ve knize musí býti stejné.

Kapitoly knihy končí neplnou stránkou východovou čili stránkou se špičkou. V knize se zarážkami mají stránky východové obsahovat alespoň tolik řádek, o kolik jsou stránky zarážkové kratší. Text je ukončen linkou nebo ozdobnou vignetkou a pod. (t. zv. špičkou). S oblibou užívá se zakončení, že řádky textu se postupně krátí ve tvaru převrácené pyramidy; v takovém případě neměl by být úhel sazby ostřejší 90 stupňů, jazykovitě zúžená sazba je pranepěkná.

V mnohých knihách je nahoře nad každou stránkou umístěna záhlavní řádka, obsahující

název knihy, jméno autora, neb titul kapitoly. Záhlaví vysadíme z versálek písma o stupeň menšího nebo z písma, kterým sázena kniha, a vzdálíme je od textu stránky mezerou asi jedné řádky. Někdy je záhlaví odděleno od textu linkou silnou jako slabší tahy písma, neb doplněno vhodnou ozdůbkou na plnou šířku stránky. K záhlavní řádce můžeme přidat číslici stránkovou, a sice k zevnímu okraji. Jinak ji umístíme raději dolů pod stránku buď do středu celé šířky, nebo pod vnější okraj sazby. Číslice je z téhož písma jako text knihy neb o něco menší; je-li uprostřed, může být posazena hluboko pod stránku, je-li na straně, tedy musí být blíže textu, ale mezera mezi poslední řádkou a číslicí nechť je alespoň taková, jako vzájemná vzdálenost dvou řádek textu. Také z kursivy mohou být stránkové číslice, jindy jsou umístěny do ozdobného záhlaví, nebo postaveny na vnější okraj papíru vedle první či druhé řádky, od stránky na řádku vzdáleny, a lze je i různými jinými způsoby upravit. Nesprávné však jest umístění stránkových číslic ke hřbetu knihy, neboť tam nejsou účelné a pozbývají svého praktického významu.

Poznámky v knize, noty, jsou obyčejně sázeny z menšího písma; ale není to nutno, nota může býti vysazena i z téhož písma jako text

a nebude rušit, je-li úpravou a umístěním naznačen její podřízený význam. Bývá posunuta k noze stránky a oddělena od ostatního textu krátkou linkou na začátku řádky, nebo linkou protaženou v celé šířce stránky, někdy též jen prázdnou mezerou jedné řádky. Notová linka nemá být silnější než linie užitého písma. Notu lze též zalomit do textu nebo ji upravit jiným vhodným způsobem, ale i zde jako při veškeré knižní úpravě platí pravidlo: klidně, bez násilí a vynucenosti.

V knihách historických, v příručkách a pod. jsou umístěny drobné poznámky (marginalie) vedle stránek na vnějších prázdných okrajích papíru, které za tím účelem bývají ponechány širší. Vysazeny jsou z drobného písma na úzký formát ve čtvercovou skupinu, vzdálenou od stránky asi na půl cicera. Také zde je možna různá originelní úprava; na příklad lze zalomit skupinku marginalie z části do textu a ostatek nechat vypuštěný na okraji papíru; ale rovněž nesmí úprava působit násilně.

Při lámání básní dbejme, aby nestejně plná sazba básní byla vždy na straně v rovnováze. Pečlivě odhadněme střed sazby s ohledem na vykrojení jejího pravého okraje, a pak každou stránku postavme na střed určené šířky. Řádky, jež se rýmují, nemají se při přelamování od

sebe trhat. Vůbec úprava básní vyžaduje velké pozornosti a intelligence sazečovy, právě tak jako úprava divadelních her, při které stále musí býti dbáno přehlednosti; titulky nesmí přijít na konec stránky, scénické poznámky nemají se při přelamování odtrhnout od části, k níž náležejí a pod.

Pod první stránkou každého archu v levo je umístěna z drobného písma vysazená norma (název díla), v pravo signatura (pořadová číslice archu), na straně třetí v pravo táž číslice s hvězdičkou; jsou to pomůcky pro knihaře. Ale v knize pečlivě upravené se těchto překážejících značek neužívá. Jako sazeč a tiskař, musí i knihař věnovat skládání a vazbě krásné knihy zvláštní péči, ani bez značek nesmí se zmýliti.

noho, jistě že převážná většina krásných knih jest vyzdobena buď umělcem neb typografem, a přece je v tom množství pramálo knih, jichž výzdobě by se nedalo leccos vytknout. Úprava knihy jest velice jemné umění a výzdoba její vyžaduje umělce, jenž knize opravdu rozumí; jsou umělci zvučného jména, kteří nedovedou knihu KNIŽNĚ vyzdobit. Správně ji vyzdobí jen umělec, znající všecky technické možnosti knihtisku, ovládající také řemeslnou stránku knižní výpravy, nebo typograf umělecky cítící a nadaný jemným vkusem, neustále šlechtěným na uměleckých dílech. Při výzdobě knihy mnoho záleží na ukázněnosti, na umělecké ekonomii umělce. Kdo knihu upravuje, musí vycítit, jak daleko ve výzdobě může dojíti, nesmí překročiti hranici, za kterou začíná přeplněnost, zde má zvláštní a důležitý význam pravidlo „ničeho příliš". Mnoho knih zkaženo je výzdobou jen proto, že umělec nevěděl kdy přestat, že přehnal výzdobu na úkor ostatních složek knižní úpravy. Kniha nežádá umělce širokých technických schopností, ale vyžaduje ducha chápajícího dekorativní účinek černých a bílých skvrn, krásu ladných linií, vzájemnou působivost ploch. Skutečný knižní umělec do-

vede prostými prostředky vykouzliti na bílém listu papíru bohaté harmonie a dosáhne jimi často rafinované působivosti. Ovšem takový umělec nehledí na knihu jako na předmět podřízený, ale považuje výzdobu a výpravu knihy za dílo stejné důležitosti s barevným obrazem neb sochou. A jedině tehdy, přistoupí-li takto s radostí a láskou k výzdobě knihy, bude výsledkem jeho práce dílo právě tak umělecky cenné, jako kterýkoliv jiný umělecký předmět výtvarný. Nakreslení pěkného titulu, obálky, záhlaví není ještě výzdobou knihy; výzdoba má být celkově řešena a kromě toho souhlasiti s myšlénkovým obsahem, s tvarem a kresbou písma. Není to snadná úloha a proto je skutečně umělecky krásných knih pořídku.

Každá kniha nesnese výzdoby. Již Morris praví: „Zevnějšek knihy je nutně určován obsahem knihy. Matematické neb lékařské dílo, slovník, sbírka parlamentních řečí, nebo pojednání o hnojivech vyžadují sotva výzdobu jako svazek lyrických básní, vydání klassiků neb podobně. Kniha o umění, myslím, snese ještě méně výzdobu, než jakákoliv jiná kniha, a opět kniha, jež musí míti vysvětlující nebo jiná vyobrazení, nemá míti naprosto žádných ornamentů, neboť ozdoba a illustrace skorem nikdy spolu neharmonují."

Za knižní vyobrazení hodí se nejlíp dřevoryt nebo perokresba reprodukovaná zinkograficky, kteréžto illustrační techniky jsou knize nejbližší, působíce liniemi a plochami tak jako písmo. Autotypie s pravidelnou mřížkou nepatří do krásné knihy, ale má plné oprávnění ve knize vědecké, kde záleží především na přesné, originál vystihující reprodukci. Mnohdy jsou v knize jako přílohy lepty, vyobrazení provedená světlotiskem, heliogravurou, litografií, ale v základě je nejsprávnější, je-li dílo provedené knihtiskem vyzdobeno také knihtiskovými illustracemi. Dosáhne se tím působivé jednotnosti, stylu, kterou obdivujeme u některých tisků anglických. Z téže příčiny by v černě tisknuté knize, upravené přísně stylově, nemělo být ani barevných vyobrazení, neboť černé dojmy nemají se mísiti s dojmy barevnými. Ač velmi často nalezneme barevné illustrace v knihách krásně upravených, zvlášť jsou-li lehčího obsahu, na př. v pohádkách, v knihách dětských, v novellách.

Důležitou okolností je správný poměr velikosti obrazů k velikosti knihy. Velké formáty vyžadují velkých vyobrazení a naopak. Rušivě působí též, je-li obraz tak velký, že se nevejde na šířku strany a musí-li být obrácen napříč, takže čtenář je pak nucen celou knihu otáčet,

aneb zabírá-li obraz dvě strany a je uprostřed přeložen. Nejsprávnější jest, má-li obraz tytéž rozměry, jako strana textu; pak leží proti ní jako souhlasná plocha a obě strany tvoří jednotný a uzavřený celek. Vyobrazení menší nemá býti širší sazby, aby nepřečnívalo řádky textu k němu přidané. Nutno-li obraz přece položit napříč, umístíme jej vždy hlavou k levé straně knihy, nechť je na stránce sudé či liché. Vyobrazení se kladou pokud lze na stránku pravou, kteráž je v knize důležitější, protože v pravo čteme, hledíme i listujeme, a obraz je oku větší rozkoší než pouhý text. Jen obraz předtitulní bývá na straně levé.

Illustrace v knihách technických a podob. nemohou býti dekorativní; diagramy a kresby musí býti jasné a přesné, i nelze na ně bráti přísného estetického měřítka; ač knižní umělec dovede i suchopárné předměty seskupiti a nakresliti dekorativně, aniž by jim ubral na názornosti.

Za to při illustrování pohádek, básní, knih výpravných má umělec volné a vděčné pole, na němž může bohatě uplatnit svoji fantasii i své dekoratérské schopnosti, a v tom oboru vytvořili někteří kreslíři-umělci překrásná díla kouzelného půvabu. K illustrování knihy nestačí jen býti dobrým malířem, obraz v krásné

knize musí býti stylisován a dekorativně přizpůsoben ostatním složkám knižní úpravy. Taková illustrace jest dílem jemného a velmi citlivého umění. Obraz nestojí zde sám o sobě, je tisknut a pak i čtenářem pozorován zároveň s typy, je tedy třeba jakési souvislosti obrazu a typů, jejich linie, výraznost a barevná síla mají jeviti příbuznost, podobnost. Umělec si musí býti stále vědom, že kromě jeho kresby jsou v knize typy, s kterými jeho obraz má splynout. Nalézti a v kresbě vyjádřiti tento poměr k typům je velmi obtížnou úlohou illustrátora. Nejlíp bylo by vyhověno požadavku jednotnosti těchto dvou složek, kdyby typy a illustrace byly kresleny týmž umělcem; ovšem tomu lze v knize sázené těžko vyhověti, zvlášť u nás je tento postup téměř nemožným.

Vyzdobit knihu ornamentálně může umělec rozličným způsobem. Buď každou stranu uzavře rámcem, nebo zarážky vyplní ozdobnými záhlavími a stránky východové ukončí vignetami, oddíly začne bohatými iniciálami, řádky zarážkové a východové vyplní ozdůbkami a pod. Nechť zdobí knihu jakkoliv, vždy se má ozdoba kresbou, stylem, silou linií shodovati s typy, kterými je kniha sázena, a někdy se i symbolicky připíná k myšlénkovému obsahu knihy. Kniha budiž vyzdobena jednotně, pří-

buzným nebo týmž ornamentem, užitým na všech stránkách podobným způsobem.

Titul jako hlavní strana knihy bývá ozdoben nejbohatěji, a jsou četné knihy, jichž jedinou výzdobou jest pěkný, bohatě kreslený titul; i když je celý kreslen, má jeho písmo býti podobné typům, z kterých je vysazen text knihy. Krásně vypadají tituly, jichž text je obklopen rámcem, mnohdy o stranách nestejné šířky. Rámec je totiž ve hřbetu nejužší, nahoře širší, na vnějším okraji knihy ještě širší a dole nejširší, jest tedy přizpůsoben šířce prázdných okrajů. Ale šířka rámce nemá býti táž jako šířka okraje; buď je širší rámec, nebo přiléhající okraj papíru.

Někdy je titul vyzdoben pouze případnou vignetou, a je často zajímavo, jak kreslíř dovede na malé ploše vystihnouti a znázorniti obsah a ráz knihy. Vigneta je umístěna před konečnou skupinou titulu.

Je-li kniha zdobena rámečky kolem stran textových, nechť je i titul sázen dekorativně — ale naopak kniha může mít dekorativní titul, aniž by uvnitř byla vyzdobena.

Rovněž frontišpic, patitul, věnování mohou býti vyzdobeny souhlasným způsobem, zvlášť je-li vnitřní, textová část knihy opatřena bohatší výzdobou.

Někdy umělec uzavře všecky stránky textu do kreslených rámců; rámec bohatě kreslený není na všech stránkách knihy stejný, což by působilo poněkud jednotvárně; stačí, je-li mezi rámem a písmem mezera obnášející vzájemnou vzdálenost jednotlivých řádek. Ale jest záhodno, aby text na stránce převládal nad výzdobou; ornament má zdobiti text — není tedy text doprovodem výzdoby, ač jsou knihy krásně, nádherně vypravené, ve kterých šedá plocha textu skromně ustupuje před bohatou, někdy i barevnou výzdobou. Zvlášť ve Francii je v oblibě tato úprava, ba někdy pod celou takto vyzdobenou stránkou podloží se ještě barevný podtisk a zakryje se jím povrch krásného, drahého papíru.

Nad všemi textovými stránkami může býti kreslené záhlaví, v němž je mnohdy umístěna stránková číslice; také bývá podobná kreslená linka zároveň dole pod textem. Linky ty mají se přimykati k ploše textu a tvarem souhlasit se čtverhranem sazby, jinak zdají se být odtrženy a spočívají osamoceny na ploše papíru. Mezera mezi textem a ozdobnou linkou nemá být širší jedné řádky.

Zarážky, jimiž začínají kapitoly nebo oddíly knihy, jsou často vyplněny ozdobným záhlavím, kresleným buď do obdélníku nebo volně,

a umělec dovede do takového záhlaví vložit myšlénku i dekorativní, i souvislou s vnitřním obsahem kapitoly. Může být řešeno na střed nebo ke straně a šířka jeho nemá přesahovat šířku textu. Někdy je do něho vkreslen název kapitoly nebo povídky. Vzdálenost záhlaví se řídí celkovou úpravou knihy, ale nemá býti větší, než šířka prázdného okraje nad stránkou. Konečnou vignetou či špičkou kapitola nebo oddíl knihy končí. Špička je vlastně pokračováním záhlaví a obě tyto výzdobné části bývají kresbou i obsahem příbuzny. Špička se kreslí do zbylého místa na východové stránce a připouští řešení velmi rozmanité; je zvláště vděčným polem pro pero umělcovo. Špička je umístěna tak, aby prázdné místo pod textem poněkud zaplňovala: jak daleko ji postavit od textu, řídí se dle její kresby a velikosti.

Kreslené iniciály jsou jakýmsi prostředníkem mezi výzdobou a typem. Tvarem souhlasí s typem v knize užitým, jich ozdoba s ostatní výzdobou knihy. Velikost iniciály má odpovídati velikosti knihy a řídí se podle určitého počtu řádek, který třeba přesně odměřit, aby se iniciálka vázala s textem a nezbylo pod ní mnoho světla. V knize básní jsou někdy iniciály volně kreslené; jich umístění vyžaduje zvláštní pečlivosti a vytříbeného vkusu.

Všecky způsoby, jimiž umělec může knihu vyzdobit, nelze zde uvést. Jsou velmi rozmanité; sazba může býti obklopena ozdobnou linií shora a s vnější strany, jindy s jedné nebo s obou stran a pod.

Zdobí-li knihu sazeč, musí býti ještě opatrnější, než kreslíř, a je pravda, že dokonalých, sazečem krásně vyzdobených knih je pouze několik. Umělec spíše přizpůsobí výzdobu písmu a všem ostatním složkám knihy než-li sazeč, pracující s materiálem hotovým. Proto je třeba úzkostlivé opatrnosti a péče — malé nedopatření může zničit všecku krásnou působivost a kniha jest hrubá, její úprava spíše uráží vkus, než aby oku lahodila. Raději méně ozdoby a to ozdoby jednoduché, prosté; často pouhá linie vyzdobí stránku knihy působivěji, než-li bohatý rámec sesazený z ornamentů, který — není-li ozdoba kreslena týmž umělcem jako písmo — příkře se od písma odlišuje a stránky působí pak násilně a hrubě.

Nejčastěji zdobí sazeč zarážkovou stránku záhlavím a konečnou stránku špičkou. Dáváme přednost prostě kreslené vignetce nebo ornamentu, souhlasícímu barevnou silou s písmem, a vyhýbáme se titěrnému sesazování a kombinování linií. Sázené záhlaví nemá zabírati více než pětinu strany a budiž alespoň tak

blízko první řádky, aby s textem tvořilo uzavřenou stránku. Špička má svou silou i motivem souhlasiti se záhlavím; umístí se poměrně tím níže na zbývající ploše, čím více řádek přešlo na stránku východovou.

Rovněž sazeč může všecky stránky textu vyzdobit záhlavími sesazenými z ozdob jednoduché, prosté kresby. Ozdůbku k tomuto účelu volíme s největší obezřelostí, a není-li vhodných ornamentů, raději od záhlaví upustíme nebo je nahradíme pouhou dvojitou či trojnásobnou linií. Záhlaví nesmí se odlišovat od textu a vynikat, ale má s písmem tvořiti jednobarevnou, stejně šedou plochu. Do záhlaví můžeme vpraviti stránkovou číslici buď na prostředek nebo ke kraji stránky. Někdy je tato ozdobná linka přidána zároveň dolů pod stránku. Záhlaví nemá být od textu vzdáleno více než jednu řádku. Ale připomínám: typografický ornament jest poněkud hrubou pomůckou výzdobnou pro předmět tak choulostivý, jakým je krásná kniha, a příliš snadno se úprava knihy zkazí jeho zneužitím.

Rovněž můžeme knihu vyzdobit sesazeným rámečkem, diskretním, jednoduché kresby, někdy jen pouhou linií. Tvar ozdoby a její sílu pečlivě zvolme porovnáním dle tvaru a síly písma. Mezera mezi rámečkem a textem řídí

se dle světlosti sazby a také dle síly rámce. Je-li sazba světlá, bude také kolem ní více prázdného místa a naopak; alespoň tolik dlužno vzdáliti rámec od textu, mnoho-li obnáší vzdálenost mezi střední výškou dvou řádek. Čím shodnější jest rámeček tvarem a silou s písmem, tím spíše tvoří souvislý celek s textem a může být těsněji na stránce; čím více se liší, tím dále bude od textu.

V některých knihách jsou zarážky i východy řádek vyplněny ozdůbkami s písmem stejně silnými, takže všecky stránky v knize následují za sebou jako bezvýrazně šedé, nerušené obdélníky. Tato jednotvárnost není celkovému vzhledu knihy na prospěch, neboť zarážka a východ mají praktickou oprávněnost a oku je příjemnější stránka, jejíž šedá jednotvárnost jest někde světlým místem osvěžena. Chceme-li zarážku vyplnit, užijeme ozdůbky sice téhož stylu jako písmo, ale poněkud tučnější (nebo o hodně slabší, kterou pak můžeme vyplnit i celý východ) než je písmo, a na konec východové řádky umístíme jednu nebo dvě tyto ozdůbky. Tím budou světlé mezery na okrajích stránky zamezeny a při tom bude zachována přehlednost jednotlivých odstavců.

Nejkrásnější a nejvíce knihovou výzdobou je iniciála. Je to vděčná dekorace, nejtěsněji

s knihou souvisící, a jsou některá překrásná dílka vypravená skutečně umělecky, jichž jedinou výzdobou jsou čisté slohové iniciálky. V téže knize užijme jen iniciál téhož slohu a výzdoby, a písmeno iniciály má být souhlasné s písmem v díle užitým, právě jako výzdoba její shodovati se má s případnou výzdobou knihy. Při zasazení do textu pečlivě dbejme, aby pod iniciálkou nevzniklo přílišné prázdné místo, raději vypusťme ji nahoru. Kolem ní má být stejná mezera, první slovo sázíme ovšem těsně na iniciálu.

Ke konci připomínám, že výzdoba knihy je zvlášť závislá na osobním vkusu, na vytříbené soudnosti toho, kdo knihu vypravuje. Zvlášť typograf, zdobící knihu hotovým okrasným materiálem, musí být co nejopatrnější, pečlivě voliti výzdobu, vyzkoušeti její působivost a pamatovat, že zde „méně" je vlastně „více". Jsou knihy, typograficky napodobící bohatou uměleckou výzdobu; ale jsou nevkusné a hrubé. Umělec pracuje za zcela jiných podmínek než sazeč, a kresbou může si dovolit mnohem více. Pamatujme, že není ta kniha krásná, ve které je hodně výzdoby — výzdoba má pouze doplňovat a zvyšovat krásu ostatních složek knižní výpravy. Sám ornament knize krásy nedodá.

isk krásné knihy vyžaduje trojího: dobré barvy, dokonalého tiskacího stroje a největší péče tiskařovy. Chybí-li kterákoliv z těchto tří podmínek, znehodnotí se práce sazečova i umělcova a všecka snaha o krásu knihy je marna.

Tisk má býti sytě černý; barevný tisk hodí se nejvýš pro brožury, knížky reklamní a pod. Barvy illustrační, které vesměs jsou ještě anilinem přibarveny zelenavě nebo modravě, se nehodí pro tisk krásné knihy. Tisk na papírech drsných žádá více barvy, rovněž staré japonské papíry, kdežto moderní japon (císařský) žádá barvy méně. Tiskneme-li výzdobu jinou barvou, volíme tón souhlasící se zabarvením papíru, kdežto iniciály a význačné řádky nejčastěji se tisknou jasnou červení. Barva budiž vždy hustá, nezředěná.

Nejlepším strojem pro tisk krásné knihy je ruční lis; tlak je kolmý na celou plochu, k sazbě jest volný a pohodlný přístup, krytí (pasování) je přesné i při papíru s nerovnými okraji, na každý papír se dobře tiskne. Žádný z moderních tiskacích strojů nemá současně všecky tyto výhody. Ovšem tisk je pomalý, a pak je už málo dobrých tiskařů, zkušených v tisku na ručním lisu. Z těchto důvodů tiskne se oby-

čejně na rychlolisu, u něhož otiskování formy je postupné, což má často za následek různé potíže. Zvláště na měkkých papírech a na papírech s drsnějším povrchem špatně se tiskne, tisk se rozmazává, nekryje a pod.

Proto třeba tiskaře zkušeného, aby v každém případě si dovedl pomoci, a nanejvýše pečlivého; tisk krásné knihy musí býti čistý, aby tvar každé písmeny byl jasně otisknutý a výzdoba ani písmo aby se nezanášely, zabarvení musí býti v celé knize stejné, a pak přísně dbejme, aby v protitlaku řádka kryla řádku (držela rejstřík). K dosažení přesného rejstříku je radno nakládat na punktury, zvlášť má-li papír nerovné okraje.

Papíry na krásnou knihu bývají drahé, je tedy nutno papírem šetřit; ale na zkažení přípravou a pod. počítejme do 500 výtisků čtyři až pět procent, při nákladech větších asi tři (při tisku dvoubarevném o čtvrtinu více). Japonské papíry, jež bývají nestejně silné, před tiskem probéřeme a slabší archy pak tiskneme zvlášť.

UKÁZKY TITULOVÝCH I TEXTOVÝCH STRAN Z KNIH PEČLIVĚ UPRAVENÝCH

Tečkovaná linka značí poměrnou velikost knihy. Mnohé z reprodukovaných stran jsou zmenšeny; původní rozměr jich formátu jest v seznamu. U některých stránek v levo umístěných je navzájem přehozena šířka okrajů ve hřbetu a po vnější straně.

KŠAFT UMÍRAJÍCÍ MATKY JEDNOTY BRATRSKÉ, KTERÝMŽ [:V NÁRODU SVÉM A OBZVLÁŠTNOSTI SVÉ DO-KONÁVAJÍCI:] SVĚŘENÉ SOBĚ NĚKDY OD PÁNA BOHA POKLADY MEZI SYNY A DCERY A DĚDICE SVÉ ROZDĚLUJE.

J. A. K. P. B. J. B.

II

JANA AMOSA KOMENSKÉHO KŠAFT UMÍRAJÍCÍ MATKY JEDNOTY BRATRSKÉ.

zajisté nepřátelé poníženi budou, ale ty po povýšenostech jejich šlapati budeš [: 5. Mojž. 33, 6. 11. 29.].

Tvéť jest, ó Hospodine, spasení a nad lidem tvým požehnání tvé, Sélah [:Žalm 3, 9.:].

....

SHAKESPEARE'S

TRAGEDY OF

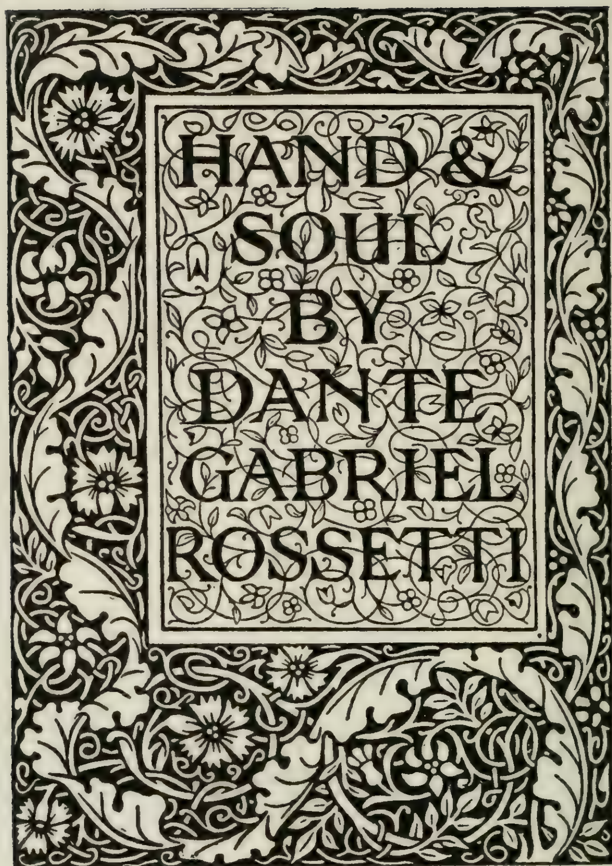
HAMLET

PRINCE OF DENMARK

ROYCROFT SHOP
EAST AURORA, N. Y.
1902

....

HAND &
SOUL
BY
DANTE
GABRIEL
ROSSETTI

This then is

MAUD

Being a

MONODRAMA

as writ & arranged

by Alfred Tennyson

Done into a book for the delectation of the Discerning by the Roycrofters, at their Shop, which is in East Aurora, Erie County, New York, in the Year MCM

SARTOR RESARTUS

THE LIFE & OPINIONS OF HERR TEUFELSDRÖCKH BY THOMAS CARLYLE ❧ ILLUSTRATED BY EDMUND J. SULLIVAN

LONDON
GEORGE BELL AND SONS
1898

VIII

....

ENGLISH TABLE GLASS

BY
PERCY BATE

LONDON
GEORGE NEWNES LIMITED
Southampton Street, Strand; W.C.
NEW YORK
CHARLES SCRIBNER'S SONS

IX

PICTURE POSTERS

A SHORT HISTORY OF THE ILLUSTRATED PLACARD, WITH MANY REPRODUCTIONS OF THE MOST ARTISTIC EXAMPLES IN ALL COUNTRIES

By CHARLES HIATT

LONDON: GEORGE BELL AND SONS

NEW YORK: MACMILLAN AND CO. MDCCCXCVI

BOOKBINDING, AND THE CARE OF BOOKS

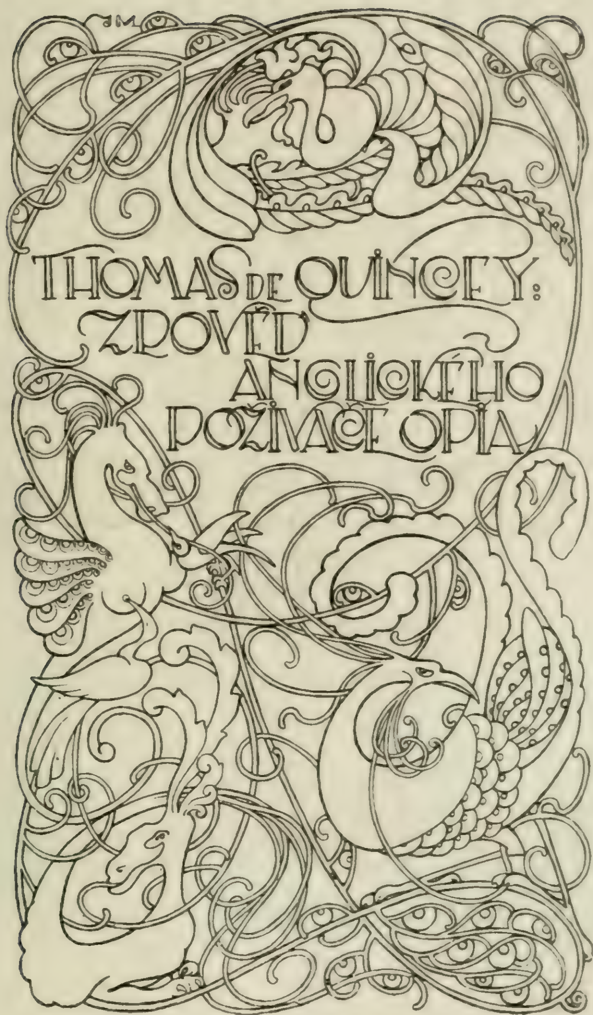
A TEXT-BOOK FOR BOOK-BINDERS AND LIBRARIANS

BY DOUGLAS COCKERELL

WITH DRAWINGS BY NOEL ROOKE AND OTHER ILLUSTRATIONS

PUBLISHED BY JOHN HOGG
13 PATERNOSTER ROW
LONDON 1901

Jul. Laforgue
Šíbal
Pierrot
Nová Edice

THOMAS DE QUINCEY:
ZPOVĚĎ
ANGLICKÉHO
POŽIVAČE OPIA

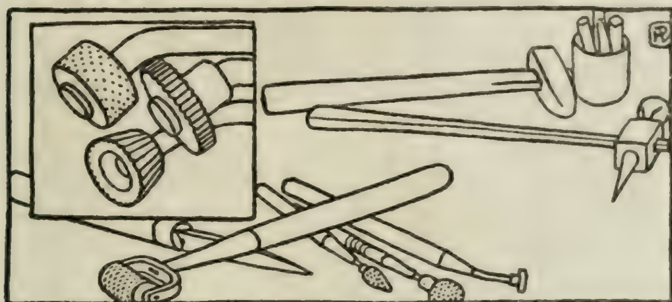
VOJT. PREISSIG: ZUR TECHNIK DER FARBIGEN RADIERUNG & DES FARBEN-KUPFERSTICHS

I. TEIL

LEIPZIG
KARL W. HIERSEMANN
1909

XIV

XIX. RULETA A OBDOBA JEJÍ,

moleta, jsou nástroje, s válcovitým neb jiného tvaru ocelovým kotoučkem, který se otáčí kolem osy, a s povrchem opatřeným liniemi a body nebo nepravidelně zdrsněným. Když se otáčejí, tvoří na desce za náležitého tlaku zrnité kontury i plochy, jež mají různou světlost. Lze jich použiti na čistých deskách a při slabším tlaku i na pevných krytech, kde ovšem nutno vleptati jimi docílené tóny, jež po případě možno lep-

Neočekávejte, že vás zavedu do stinné zahrady Akademovy, abyste tam naslouchali učení božského Platona, aniž ve smavý stín bujně zeleného lavřínu, kde by za ambrosiové noci mysl vaši naplňovala rozkoší hudba sfer nebeských.

Nevkročíme v onen svět, „kde Sokrates každému o sobě, že nic neumí, povídá, kde Diogenes ze sudu vykoukaje všecky mimojdoucí haní, kde Timon všechněm zlořečí, Demokritos všemu tomu se směje,

....

über die ABSOLUTE Leserlichkeit einer solchen Schrift auch immer bewähren.

ier möchte ich noch eines Punktes meiner Unterrichtsweise gedenken, der uns das Verständnis dieses Maßstabes und seiner Verläßlichkeit näher bringt. Um die individuelle Note der ornamentalen Handschrift meines Schülers und seine Schreibbegabung unverkümmert entfalten zu lassen, wird er — besonders im Anfange — von der Benützung irgendwelcher Schriftvorlagen auf das ängstlichste behütet. Bei dem nun aus dem Gedächtnisse, in einem Zuge und in der einfachsten Gestalt hinzusetzenden Buchstabenschreiben bevorzuge ich das ZURÜCKGEHEN AUF DIE PRIMITIVSTE DARSTELLUNGSART: d. i. die des Ritzens.+ Es entspricht dies dem Ursprung alles Schreibens, wie schon die verschiedenen Worte: to write, scribere, schreiben, graben, grapho usw. andeuten.

+ Mit dem Griffel in weichem Material und auf dünnen, weich unterlegten Blechen oder bei graphischer Darstellung mit dem sogenannten Quellstifte.

Chapter II. Evil tidings come to hand at Cleveland

NOT long had he worked ere he heard the sound of horse-hoofs once more, and he looked not up, but said to himself, "It is but the lads bringing back the teams from the acres, and riding fast and driving hard for joy of heart and in wantonness of youth" But the sound grew nearer and he looked up and saw over the turf wall of the garth the

en in war, and that the Companions who had conquered it were looking for chapmen to cheapen their booty, and that he was the first, or nearly the first, to come who had will and money to buy, and the Companions, who were eager to depart, had sold him thieves' penny-worths: wherefore his share of the Upmeads treasure had gone far; and thence he had gone to another good town where he had the best of markets for his newly cheapened wares, and had bought more there, such as he deemed handy to sell, and so had gone from town to town, and had ever thriven, and had got much wealth: and so at last having heard tell of Whitwall as better for chaffer than all he had yet seen, he and other chapmen had armed them, & waged men-at-arms to defend them, and so tried the adventure of the wildwoods, and come safe through.

THEN at last came the question to Ralph concerning his adventures, and he enforced himself to speak, and told all as truly as he might, without telling of the Lady and her woeful ending. Thus they gave & took in talk, and Ralph did what he might to seem like other folk, that he might nurse his grief in his own heart as far asunder from other men as might be. So they rode on till it was even, and came to Whitwall before the shutting of the gates and rode into the street, and found it a fair and great town, well defensible, with high and new walls, and men-at-arms good store to garnish them. Ralph rode with his brother to the hostel of the chapmen, & there they were well lodged.

Chapter XIII. Richard talketh with Ralph concerning the Well at the World's End. Concerning Swevenham

ON the morrow Blaise went to his chaffer and to visit the men of the Port at the Guildhall: he bade Ralph come with him, but he would not, but abode in the hall of the hostel and sat pondering sadly while men came and went; but he heard no word spoken of the Well at the World's End. In like-wise passed the next day and the next, save that Richard was among those who came into the hall, and he talked long with Ralph at whiles; that is to say that he spake, & Ralph made semblance of listening.

NOW as is aforesaid Richard was old & wise, & he loved Ralph much

XXV

air crystal cups are dug from earth's old crust,
Shattered but lovely, for, at price of all
Their shameful exile from the banquet-hall,
They have been bargaining beauties from the dust.
So, dig my life but deep enough, you must
Find broken friendships round its inner wall—
Which once my careless hand let slip and fall—
Brave with faint memories, rich in rainbow-rust.

AUGUST.

Willie. Perigot. Cuddie.

Willie ELL me, Perigot, what shalbe the game,
Wherefore with myne thou dare thy musick matche?
Or bene thy bagpypes renne farre out of frame?
Or hath the crampe thy joynts benomd with ache?
Perigot. Ah! Willye, when the hart is ill assayde,
How can bagpipe or joynts be well apayd?
Willie What the foule evill hath thee so bestadde?
Whilom thou was peregall to the best,
And wont to make the jolly shepeheards gladde,
With pyping and dauncing did passe the rest.
Perigot Ah! Willye, now I have learnd a newe daunce;
My old musick mard by a newe mischaunce.
Willie Mischiefe mought to that mischaunce befall,
That so hath raft us of our meriment.
But reede me what payne doth thee so appall;
Or lovest thou, or bene thy younglings miswent?
Perigot Love hath misled both my younglings and mee:
I pyne for payne, and they my payne to see.
Willie Perdie, and wellawaye, ill may they thrive!
Never knew I lovers sheepe in good plight:
But, and if in rymes with me thou dare strive,
Such fond fantsies shall soone be put to flight.
Perigot That shall I doe, though mochell worse I fared:
Never shall be sayde that Perigot was dared.
Willie Then loe, Perigot, the pledge which I plight,

THE·SIRENS·THREE
I
LOST on a sleepless sea, without avail
My soul's ship drifted wide, with idle sail
And slow pulsating oars, that night's blue gulf
Beat noiselessly to Time's recurring tale.
II
The rolling hours like waves broke, one by one,
Upon the tide of thought time's sands outrun,
And cloudy visions hovered o'er my bed,
Piled to the stars, full soon like cloud undone:
III
As, like the wan moon through her fleecy sea,
My spirit clove their rack unceasingly,
And struck at last upon an unknown ground,
More still than sleep, more strange than dreamland be.

THE PILGRIMS PROGRESS IN THE SIMILITUDE OF A DREAM.

AS I walk'd through the wilderness of this world, I lighted on a certain place, where was a Denn; And I laid me down in that place to sleep: And as I slept I dreamed a Dream. I dreamed, and behold I saw a Man cloathed with Raggs, standing in a certain place, with his face from his own House, a Book in his hand, and a great burden upon his back. I looked, and saw him open the Book, and Read therein; &as he Read, he wept and trembled: and not being able longer to contain, he brake out with a lamentable cry; saying, what shall I do?

The goal

His Outcry

b 1

PRAVIDLA
SAZBY
TYPOGRAFICKÉ

VYDAL SPOLEK
TYPOGRAFIA 1908

NÁVŠTĚVNÍKŮM
TYPOGRAFICKÝCH
KURSŮ
pořádaných Technologickým průmyslovým museem v Praze i na venkově věnováno toto dílko

Tak jako se řídí určitými pravidly prostá, hladká sazba, jsou i pro další úpravu této sazby do stránek, pro sazbu ostatních části knihy, jako: titulu, věnování, titulků atd., jisté vyzkoušené způsoby, z nichž není radno vybočiti, neboť pak jsme odkázáni jenom na vlastní osobní

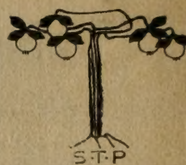
38

vkus, kterýž snadno může selhati. A právě tak tomu je i při umísťování vyobrazení a iniciál, určování velikosti stránek v poměru k velikosti papíru. Nejsou to ale pravidla absolutní, podle nichž úprava každého tiskopisu musela by se řídit je to jen jakási norma, která usnadní a urychlí práci, a jakési vý-

39

SEZNAM REPRODUKOVANÝCH STRAN

Tuto knihu napsal, upravil
i vysadil Karel Dyrynk. Vy-
dáno 400 výt. v srpnu 1909
spolkem „Typografia". ❧
Vytiskla Politika v Praze.
Svázal L. Bradáč na Král.
Vinohradech.

S·T·P